

יהא אשר יהא, אם אכן ראה רחב"ש לנכון להעלות את הדברים על הכתב, מן הסתם מדובר בדרשן בעל מעלה; דבר שבא לידי ביטוי אף בדרשתו המעוטרת בחידושים הלכתיים.

דרך העריכה

ערכתי את ה'דרש' כמקובל; תיקונים וחסרות, השלמת קיצורים וראשי תיבות, תיקנתי ופענחתי בסוגריים מרובעים ועגולים כמקובל. לשמות קדושים, הוספתי מקף. מילים שאינן ברורות בכתב היד, הכנסתי בסוגריים מזווים. כפי המצוי בכתבי יד, אף בכת"י זה, כדי ליישר את השורות, הוסיף הכותב את האות הראשונה [או יותר] של המילה הבאה; במקומות כאלו מחקתי בלא לציין.

* * *

בדרשתו משלב ר' שלמה פנינים רבים על ענייני 'ברית מילה'. רובם מופיעים כבר בספרי הראשונים. אך כרעיון מרכזי בדרשתו הוא מברר מדוע לא נצטוונו למול את הבנים ע"י כהן. מן הראוי להקדים מעט רקע לשאלה זו:

חז"ל מלמדים כי קיום מצות 'ברית מילה' יש לו ערך של הקרבת קרבן, וכך נאמר בפרקי דרבי אליעזר, פרק כט: "וכשנולד יצחק בן שמונה ימים, הגישו למילה, שנאמר (בראשית כא ד): 'וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונה ימים', והגישו למנחה על גבי המזבח". ובדומה לכך בדברי הזהר, שלח, ח"ג קסד ע"א: "כד קרב ב"נ בריה לבי ספרא או למילה, דא קרבנא שלים לאתקבלא", וראה עוד בהערה¹¹⁷. הדברים אינם בגדר דרוש גרידא, ובמהלך הדורות מצינו בספרי הראשונים, הפוסקים והמנהגים, השלכות מעשיות במשך טקס ברית המילה אשר כוחם הוא מחמת הדימוי של המילה לקרבן, בהם: מילה על העפר¹¹⁸, נתינת מלח בחול אשר בו ניתנת הערלה¹¹⁹, עמידתו של אבי הבן בסמוך למוהל¹²⁰, סעודת הברית¹²¹, ודברים נוספים, ראה הערה¹²².

בקאסאלי.¹¹⁷ כללי המילה לר' יעקב הגוזר, בתוך: יעקב גלנסברג, זכרון ברית לראשונים, קראקא תרנ"ג, עמ' 5: "שכל אחד ואחד מישראל המקריב בנו לימול בשחר, מעלה עליו כאילו מקריב אותו היום קרבן תמיד של שחר, ונראה לפניו דם מילה כזבחי שני כבשים תמידין הקריבין ע"ג המזבח"; רבינו בחיי, בראשית יז יג, מהדורת רח"ד שצוועל, ירושלים תשכ"ו, עמ' קס-קסא: "ועל דרך המדרש מצות מילה היא כענין קרבן, וכשם שדם הקרבן לכפרה על המזבח, כך דם המילה מכפר, ועל כן מצותה ביום השמיני, כי הקרבן לא יכשר עד יום שמיני, שנאמר (ויקרא כב כז): 'ומיום השמיני והלאה ירצה', וכשם שכתוב בקרבן (שמות כט לג): 'ואכלו אותם אשר כפר בהם', שאכילת הקרבן לכפרה, כך ישראל עושין סעודה ביום המילה ... וכתוב (תהלים נ ה): 'כורת בריתי עלי זבח'; ראה עוד בדברי בעלי התוספות, מושב זקנים, ויקרא ז לו, מהדורת ר"ס ששון, ירושלים תשמ"ב, עמ' רסד, ובדרשות ומאמרים לרבינו בצלאל אשכנזי, ר"י בוחבוט (מהדיר), ירושלים תשנ"ו, עמ' מט. ¹¹⁸. בזהר, לך לך, ח"א צה ע"א: "כל מאן דקריב בריה לקרבנא דא, כאילו אקריב כל קרבנין דעלמא לקמיה דקוב"ה, וכאילו בני מדכחא שלימתא קמיה. בגיני כך בעי לסדרא מדכחא במאנא חד מלייא ארעא למגזר עליה האי קיימא קדישא, ואתחשיב קמי קוב"ה כאילו אדבת עליה עלוון וקרבנין עאנא ותור"י, וכע"ז: הקדמת תיקוני זהר, יא ע"א. ¹¹⁹. ר' אביגדור צרפתי, פירושים ופסקים על התורה לרבינו אביגדור צרפתי, פרשת שמות, פסק לו, ירושלים תשנ"ו, עמ' כה: "ויטמנהו בחול" (שמות ב יב) ... ולפי שהחול סייע לו, לכך זכה החול להיות בברית מילה לשום בו הערלה. וכן פסק שנותנין בחול קצת מלח, לקיים מה שנאמר (ויקרא ב יג): 'על כל קרבנך תקריב מלח', וכן נוהגים עתה כל החכמים". ¹²⁰. ר' יצחק ב"ר אבא, העיטור, שער ג', הל' מילה, ורשא תרל"ד, ח"ב דף נג ע"א: "ומנהג שאבי הבן עומד על המוהל להודיע שהוא שלוחו, כדאמרינן בתענית (כז ע"א): 'אפשר קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו'". [ומובא בטור וש"ע יו"ד רסה ט]. ¹²¹. רבינו בחיי, בראשית יז יג: "וע"ד המדרש (פר"א פכ"ט) מצות מילה היא כענין קרבן ... וכשם שכתוב בקרבן (שמות כט לג): 'ואכלו אותם אשר כפר בהם', שאכילת הקרבן לכפרה, כך ישראל עושין סעודה ביום המילה" [לסעודת המילה יש עוד טעמים ואסמכתאות רבים]. ¹²². כיבוד סנדק פעמיים. מהרי"ל, מנהגים, הלכות מילה, אות א: "גדול מצות בעל הברית ממצות המוהל, מפני שרגליו נדמו למזבח כאילו מקטיר קטרת לשמים. ומאותו טעם כתב רבינו פרץ ע"ה מה שאין כופלין לתת בניו לבעל ברית אחד פעמים ושלוש רק לכל בן בורר בעל ברית אחר, משום דאיתמר פ"ק דיומא (כו ע"א) כהן שהקטיר קטרת פעם אחת לא שינה עוד לעולם, מפני שהקטרת היה מעשיר"; שו"ת בנימין זאב, סי' רנג, ד"ה ונחזור: "ולפ"ז נראה דהר"ר בנימין הת"ח קודם להיותו סנדיקוס ויוכל לתת המצוה

מוריה, שנה שלוששים וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ו *

דימוי זה בין מילה לקרבן, הביא את ר' שלמה להקשות מדוע איננו מצריכים אף שמעשה המילה ייעשה ע"י כהן¹²³. במהלך הדרשה הוא משיב על קושיה זו.

בין הדברים הוא מאריך להוכיח את חובת סעודת ברית המילה מחמת השמחה הגדולה בקיום המצוות, ומתוך כך הוא מחדש חידוש הלכתי, אשר לפיו מי שאין ידו משגת לצרכי הסעודה¹²⁴, יכול לצאת ידי חובת הסעודה בדברי תורה אשר "עולים לו לידי שמחה ומשתה, כי אין שמחה גדולה ושלמה אלא בדברי תורה, שנאמר (תהלים יט ט): 'פיקודי ה' ישרים משמחי לב', ר"ל הישרים משמחים את ליבם בדברי תורה ... שהיא למעלה מכל השמחות והמשתאות ...!"

הוא מסיים את דרשתו בכך שהגאולה עתידה להיות בזכות המילה, ובברכה שבזכות המילה יחיש לנו הגאול במהרה בימינו, אמן.

למי שירצה, דומיא למקטיר הקטורת, ומצאתי בב"ר (ראה ב"ר מט ב) 'בהמולו בשר ערלתו' – שהקב"ה נעשה סנדיקוס לאברהם אבינו ע"ה, וסנדיקוס הוא כמו כהן המקטיר קטורת, והמקטיר קטורת פעם אחת, אינו מקטיר פעם אחרת, כדאיתא ביומא פרק בראשונה (כו ע"א) ... ומילה נקראת 'קטורת' ... ומי שעוסק באי זו מצוה הוא כמקטיר קטורת; ראה עוד שו"ת נודע ביהודה, קמא יו"ד סי' פו שדן מדוע המוהל יכול לשנות, ולמה הסנדק יכול לשנות אצל אחר, אך כתב שכל זה אסמכתא בעלמא ולא לעיכוב ולא למנהג קבוע ובכל מדינת פולין אין מדקדקים בזה, ובשו"ת חתם סופר, ח"א או"ח סי' קנח, האריך להשיב עליו ולבאר בגדר העשירות של הסנדק והמוהל; ועוד: שו"ת תורת חיים (רי"ח זוננפלד), סי' טו; שו"ת יחוה דעת, ח"ג סי' עז; הסוגיא מסועפת ואין כאן המקום; מצות מילה מוטלת על האב לבדו ונקרבן: בשו"ת מהר"ם אלשקר סי' יח, מביא בשם הירושלמי: "רבי אבא אמר: מאן דאעיל בריה לקרבנא דא, איהו מקרב ולא על ידא אוחרא, דהא בקרבן כתיב (ויקרא ג יב): 'והקריבו לפני ה', (שם יד יב) 'והקריב אותו לאשם'. והקריבו אותו על ירך המזבח – הוא ולא אוחרא. אוף האי קורבנא, איהו מקריב ליה ולא שליחא אוחרא ..." עיין שם עוד לגבי הנפקא מינה ההלכתית מכל דברי הירושלמי; טבילה [וויזוין] לפני הברית: מהרי"ל, מנהגים, הל' מילה, סעיף א: "מהר"י סג"ל כשנעשה הוא בעל ברית והוא קרוי סנדיק בלשון חכמים, היה נוהג לרחוץ ולטבול עצמו להכניס התינוק בטהרה לברית, ואמר: גדול מצות בעל הברית ממצות המוהל, מפני שרגליו נדמו למזבח כאילו מקטיר קטורת לשמים", וכן הביא בשמו ר' ישעיה הורוויץ, שני לוחות הברית, מסכת חולין, פרק נר מצוה, אות מו; מילה בצפון בית הכנסת: בתורת חיים, סנהדרין פט ע"ב: "ומהאי טעמא נראה מה שמלין בבית הכנסת בצפון, לפי שהעולה שחיטתה בצפון ..."; כוס יין לסנדק (ולא לתינוק) בניסוך למזבח: בתורת חיים, שם: "וכיון שהילד הנימול נחשב כקרבן, כך רגלי הסנדק שמלין עליהן חשוב כמזבח, כמ"ש בהדיא מהרי"ל ז"ל בהלכות מילה. ונראה, דלכך נוהגין ליתן כוס יין של ברכה לשתות לסנדק ואין נותנין אותו לתינוק כדרך שנוהגין בכוס יין של קדוש, לפי שהעולה טעונה נסכים, שהיו מנסכים יין על גבי המזבח בשעת ההקדבה, וכיון שהילד דומה לקרבן עולה והסנדק דומה למזבח, לכך נותנין כוס יין של ברכה בגרונם של סנדק, דהוה ליה כמנסך יין על גבי המזבח"; עמידה בשעת הברית ובפני נושאי התינוק: בתורת חיים, שם: "עוד נראה, כיון דילד הנימול כקרבן הוא, לכך האב והמוהל כשמברכין, צריכין לעמוד, כמו שכתב בשו"ע טור י"ד סימן רס"ה, דהמוהל ככהן המקריב הוא, וכהן העובר מיושב באזהרה, מדכתיב (דברים יח ה): 'לעמוד ולשרת', כדאמרין בסוף פרק הנשרפין, והאב נמי כיון שמביא קרבן צריך לעמוד שם כדאיתא בספרי: 'תשמרו' (במדבר כח ב) – שיהו כהנים לויים וישראלים עומדין על גביו, מכאן למדו ותקנו מעמדות", וראה גם פירוש ר"ע מברטנורא על דברי המשנה (ביכורים ג ג) שהיו עומדים בפני מביאי הביכורים משום חביבות המצוה, שמטעם זה עומדים בפני נושאי מיטת המת ונושאי התינוק לברית מילה, וכתב ר' דוד זכות מודינא, זכר דוד, מאמר א, פרק סח, ליוורנו תקצ"ז, עמ' קעח, שאף שיש להקשות שבביכורים ובהלוויית המת יש מצוה בהולכה עצמה ואילו ב'ברית מילה' ההולכה אינה חלק מהמצוה, אך הביאור בזה הוא עפ"י המשנה בתמיד (ג ה) שמבואר שהולכת הקרבן היא חלק מהמצוה, ועל כן אף הולכת התינוק ל'ברית מילה' הדומה לקרבן, יש בה מצוה, ויש לעמוד בפני נושאי התינוק; מלאכה ביום הברית: במאמר מרדכי, או"ח תסח א, מביא דברי התוס' בפסחים ג ע"א בשם הירושלמי לגבי חומרת עשיית מלאכה בערב פסח שהוא משום שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, ומכאן סמך למנהג העולם שבעלי הברית לא עושים מלאכה ביום המילה, משום שהם כמקריבים קרבן, וכן הביא בשמו ר' דוד זכות מודינא, זכר דוד, מאמר א, פרק סט, ליוורנו תקצ"ז, עמ' קפא. ¹²³ וראה בהערה בתוך הדרשה על מקורות שאכן הצריכו מילה ע"י כהן. ¹²⁴ בנותן ענין לציין כי בקאסאלי, מאוחר יותר, בשנת ש"ג, נתקנו כמה תקנות "על דבר המלבושים והמשתאות ושאר דברים המרבין את העין וגורמי שנאה וקנאה ותחרות כהיום השעה צריכה לכך משום הצנע לכת ... ובקנס עשרים וחמישה דוקאטוני" על כל עובר בשום דבר מהם...", בין

♦ מוריה, שנה שלשים וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ז

החומר

זאת הדרשה דרש מהר"ר שלמה כהר"י [ת] מילת בנו יהודי[ה] יצ"ו

גרסין בפ' [רק] כל כתבי הקודש (שבת קיח ע"ב): "א"ר יוסי: מימי לא עברתי על דעת חברי; יודע אני בעצמי שאיני כהן" וכו'.¹ תניא בפ' [רק] הרוואה (ברכות סג ע"א): "הלל הזקן אומ' [ר]: בשעת המכנסין [ן] – פזר, בשעת המפזרין [ן] – כנס; אם ראית דור שהתורה חביבה עליהם וכו'.² "שהשמחה במעונו" (ראה כתובות ח ע"א); אין שמחה אלא תורה,³ שנא' [מר] (תהלים יט ט): "פיקודי ה' ישרי'ם] משמחי לב" וכו' (ראה תענית ל ע"א).

בזכות דם פסח ודם מילה נגאלו אבותינו ממצרים, שנא' [מר] (יחזקאל טז ו): "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך" וכו'.⁴ הוא לשון רבי' [ה] וכו'.⁵ וכן (שם פסוקים ז-ח): "רבבה כצמח וכו' ואבא בברית אותך [וכו'] ותהיי לי"⁶, ר"ל בברית מילה. וכל זה היה במצרים, כמו שדרשו רז"ל (סוטה יא ע"ב) על "רבבה כצמח השדה" וכו'. ועו' [ד] נאמר בפ' [רשה] ההיא⁷ (יחזקאל טז ו): "וזכרתי אני את בריתי אותך והקימותי לך ברית עולם"⁸, כי לולא זכות הנ"ל לא היו נגאלין [ם], כי היו רשעין [ם], ובדין היה שיארך עליהם הגלות, כמו שפי' רמב"ן על פסוק (שמות יב מ): "ומושב בני ישראל" בפ' [רשת] בא⁹, וגם היה בהן דלטורין כמו דתן ואבירם שהלשינו את משה¹⁰. וא"כ מצינו שהמילה היא מצוה גדולה:

החומר

התקנות: "על דבר המשתאות והסעודות ... בסעודת ברית מילה לא יהיו מכני העיר הזאת יותר משנים עשר מסובין (!) ... ועל מיני המאכלי' לא רצו לתת קצבה, רק קצבו על מיני מחיקה ומגדנות היינו קונפיטור"י שלא יהיה רשות להוציא בהם בסעודה אחת רק עד שלושה שקוד"י ולא יותר כלל ...". עפ"י: ר"י יודלוב, פנקס קהל קאסאלי מונפיראטו שמ"ט-ת"ח, ירושלים תשע"ג, עמ' 10-6.

1. המשך הגמ': "אם אומרים לי חברי עלה לדוכן – אני עולה". 2. בגמ' שם: "ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו – פזר, שנאמר (משלי יא כד): 'יש מפזר ונוסף עוד'. ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו – כנס, שנאמר (תהלים קיט קכו): 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'". וברש"י שם: "בשעת המכנסים – שאין חכמי הדור מרביצים תורה לתלמידים – פזר – אתה, לשנות לתלמידים. בשעת המפזרים – שהגדולים שבדור מרביצים תורה – כנס – אתה, ולא תטול שורה עליהם, דאף זו לכבוד שמים היא לאחוז במדת הענוה, וכתוב: 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'. ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס – ואל תטיל דברי תורה לבזיון. 'הפרו תורתך' – מלפורה בשעה שהכנוס לשם שמים". 3. השווה: ים של שלמה, כ"ק, פ"ז, סי' לו: "... היה נראה לברך 'שהשמחה במעונו' בסיום מסכת, דאין לך שמחה יותר לפני הקב"ה אלא שמחה ורינה של תורה ... וכן הוריתי פעם אחת הלכה למעשה ונתבלבל השמחה ... ותליתי הסרחון בי, שעברתי על דברי רבותי, שלא שמעו מעולם דבר זה, על כן לא כתבו אלא בחתונה ובפדיון הבן, ובמילה ג"כ, לולי צערא דינוקא. אבל במצות אחרת – לא". 4. ראה בפרקי דרבי אליעזר, פרק כט: "וביום שיצאו ישראל ממצרים, נמולו כולם מגדול ועד קטן ... והיו לוקחים דם מילה ודם פסח והיו נותנין על משקוף בתיהן. וכשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים, וראה את דם הברית ודם הפסח, נתמלא רחמים על ישראל, שנאמר: 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ואומר לך בדמיך חיי, ואומר לך בדמיך חיי'. אמר רבי אליעזר וכי מה ראה הכתוב לומר שתי פעמים 'בדמיך חיי'. אלא אמר הקב"ה: בזכות דם ברית מילה ודם פסח גאלתי אתכם ממצרים, ובזכותם אתם עתידין לגאל בסוף מלכות רביעית, לכך נאמר שתי פעמים 'בדמיך חיי'". 5. לא עמדתי על כוונתו. ואולי כוונתו על תיבת "רבבה" שמעתיק בהמשך, והיינו כפי שדרשו בסוטה (יא ע"ב) על "רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ...", שפרו ורבו בשדה. 6. לשון הכתוב: "ואַעֲבֹר עֲלֶיךָ וְאָרָאךָ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאָמַר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי" (ו) רבקה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי כעדי עדיים שדים נכנו ושענך צמח ואת ערם ועריה. (ח) ואַעֲבֹר עֲלֶיךָ וְאָרָאךָ והנה עתך עת ידים ואפרש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבוא בברית אתך נאם ה' אלוקים ותהיי לי". 7. אולי צ"ל: "בפרק ההוא". 8. לשון הכתוב: "וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם". 9. דברי הרמב"ן על פסוק מב שם: "ומן הידוע שהיו ישראל במצרים רעים וחטאים מאד, ובטלו גם המילה, דכתיב (יחזקאל כ ח): 'וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם בתוך ארץ מצרים וגו', וכתוב (יהושע כד יד): 'והסירו את אלהים אשר עבדו

• מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ו

יש לתמוה מדוע לא נצטווה שיעשה המצוה ע"י כהן. ועו' [ד] 11 שהמילה היא כמו עבודה, כמו שמצינו בפרקי דר' אליעזר פ' [רק] כ"ט, וז"ל: "כל מי שמניף בנו למילה ככהן שמגיש מנחה ע"ג המזבח" 12, א"כ ראוי היה שיעשה המצוה ע"י כהן 13. <ועוד הבן> שנימול לח' ימים ואינו ראוי לברית עד יו' ח' דוגמת קרבן, שכ' [תוב] (ויקרא כב כז): "ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן", משל למלך שבא אוהבו לראותו, ואמ' [ר]: איני רוצה שיראה לפני עד שיראה פני מטרונה תחילה, ר"ל שיראה תחילה פני השבת שהיא מטרונה וכנסת ישראל של הקב"ה, ואין שמיני בלא שבת 14: ועוד יש תמיה אחרת, כי ראוי היה שכל בני ישראל יהיו נולדי' [ם] מהולים, מאחר שרצון הבורא כך הוא – יהיו נימולים, ועכשיו הוא נראה חסרון יצירה 15.

אלא זה הטעם, כמו שאמר ר' חנינא בן עקשיא (מכות פ"ג מט"ז, אבות פ"ו מ"א): [ב] 139 רצה המקו' [ם] לזכות את ישראל וכו' ר"ל לפיכך הרבה להם מצות, שאי אפשר לכל אחד מישראל שלא יעשה מצוה אחת בימיו לשמה ומאהבה ולא ישתתף עמה מהכוונות הגופניות, ועם זה קונה עולמו בשעה אחת, כמו שאמרו רז"ל (עבודה זרה י ע"ב): "יש קונה עולמו בשעה אחת", ר"ל

אבותיכם בעבר הנהר ובמצרים ועבדו את ה'", ועל כן ארך גלותם שלשים שנה. והיה ראוי שיתארך יותר, אלא שצדקו והרבו תפלה. וזה טעם (שמות ב כג-כד): 'ויאנחו מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם, וישמע א-להים את נאקתם', (שם ג ט) 'ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי', וכתיב (דברים כו ז): 'ונצעק אל ה' א-להי אבותינו וישמע ה' את קולנו וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו', כי לא היו ראויים להגאל מפני הקץ שבא, אלא שקבל צעקתם ונאקתם מפני הצער הגדול שהיו בו, כאשר פירשתי בסדר ואלה שמות (ב כה) 10. ראה שמו"ר א ל. 11. לכאורה אין משמעות לתיבת "ועוד" במובן של תוספת שאלה אחרת, ונראה כי הוא ממשיך בביטוס וביאור השאלה. 12. לשון הפדר"א שם: "וכשנולד יצחק בן שמונה ימים, הגישו למילה, שנאמר (בראשית כא ד): 'וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים', והגישו למנחה על גבי המזבח", וראה עוד: זהר, שלח, ח"ג קסד ע"א: "כד קרב ב"נ בריה לבי ספרא או למילה דא קרבנא שלים לאתקבלא"; כללי המילה לר' יעקב הגוזר, בתוך: יעקב גלנסברג, זכרון ברית לראשונים, קראקא תרנ"ג, עמ' 5: "שכל אחד ואחד מישראל המקריב בנו לימול בשחר, מעלה עליו כאילו מקריב אותו היום קרבן תמיד של שחר, ונראה לפניו דם מילה כזבחי שני כבשים תמידין הקריבין ע"ג המזבח". 13. ואכן מצינו מי שהצריך שהמוהל יהיה כהן, ראה במדרש פליאה, סי' מד: "המוהל והסנדק יהיו כהנים", וראה: רא"ל ויסבלום, מדרש פליאה עם פירוש דמשק אליעזר, פרעמישלא תרפ"ב, דף יח ע"א, שהביא מספר דברי יוסף שביאר שהוא משום קרבן. וכן כתב גם ר' שמעון קונין, אות ברית, סי' רסד סק"ו, פרסבורג תר"י, דף טז ע"ב, שכהן עדיף על ישראל אף שישראל יותר ירא שמים, ועפ"י הזוהר שמילה כקרבן וכהן הוא המקריב. ולעומת זאת, רי"א קעסלער, חזיונות יוסף, ראקאווי תשי"ד, דף פח ע"ב, ביאר בשם חמיו, שכוונת המדרש פליאה לרבותא שאף כהן יכול להיות מוהל או סנדק אף במקום חשש טומאה מהלידה. 14. ראה ויק"ר כו י: "ד"א, 'והיה ד' ימים תחת אמו', ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר: כל אכסנין שיש כאן, לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחלה, כך אמר הקדוש ברוך הוא: לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו שבת, שאין ד' ימים בלא שבת, ואין מילה בלא שבת, הה"ד: 'ומיום השמיני והלאה ירצה'. א"ר יצחק: משפט אדם ומשפט בהמה שוים, משפט אדם: 'וביום השמיני ימול בשר ערלתו', ומשפט בהמה: 'ומיום השמיני והלאה ירצה', כלומר, אם הבאת לפני קרבן ברצון ובטובה – הוא קרבני, ואם באונס על כרחך – איני מעלה לך שתקריב לפני ...". ועוד ראה: רבינו בחיי, בראשית יז יג, מהדורת רח"ד שעוועל, ירושלים תשכ"ו, עמ' קס-קסא: "ועל דרך המדרש מצות מילה היא כענין קרבן, וכשם שדם הקרבן לכפרה על המזבח, כך דם המילה מכפר, ועל כן מצותה ביום השמיני, כי הקרבן לא יכשר עד יום שמיני, שנאמר (ויקרא כב כז): 'ומיום השמיני והלאה ירצה', וכשם שכתוב בקרבן (שמות כט לג): 'ואכלו אותם אשר כפר בהם', שאכילת הקרבן לכפרה, כך ישראל עושין סעודה ביום המילה ... וכתיב (תהלים נ ה): 'כורתי בריתי עלי זבח'". 15. שאלה זו כבר מצינו במדרש כשתשובתה בצידה, וכך נאמר בתנחומא (תזריע ה): "מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא: איזו מעשים נאים, של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם. – א"ל: של בשר ודם נאים. – א"ל טורנוסרופוס: הרי השמים והארץ יכול אדם לעשות כיוצא בהם. – א"ל ד"ע: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו, אלא אמור דברים שהם מצויין בבני אדם. – א"ל: למה אתם מולין. –

♦ מוריה, שנה שלשים וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ז

שעושה אלא מצוה אחת לשמה בלתי כוונה זרה – זוכה לע"ה [=לעולם הבא], ויש שאינו קונה עולמו אפי' כל ימיו: וכדומה לזה השיב המשיב¹⁶ לר' חנינא בן תרדיון ששאל: מה אני לעת"ל [=לעתיד לבוא]. השיב: כלום מעשה בא לידך, ר"ל שעשית בימך מצוה אחת לשמה, והשיב שבא מצות הצדקה לידו ועשאה לשמה, וא"ל: א"כ אתה זוכה לע"ה (עבודה זרה יח ע"א)¹⁷. ועל זה הדרך אמרו רז"ל (סנהדרין פ"י מ"א): "כל ישראל יש להם חלק לע"ה [=לעולם הבא]" וכו', וזה הטעם שרצה המקו"ם [לזכו' ת] את ישראל במצוה גדולה הזאת, כדי שיוזכו לע"ה כאשר אבאר עוד אי"ה, ושלא תהא המצוה דווקא ע"י כהן, וגם חפץ הבורא שלא יולדו הילדי'ם] נימולים מטעם זה:

ויען כי גדולה מצות מילה כדאית' בפ' [רק] ג' דנדרים (לא ע"ב)¹⁸: גדולה מצות מילה, ר' נחוניא אומ' [ר]: שדוחה את הנגע' [ם], שנ' [אמר] (דברים כד ח): "השמר בנגע" וכו', ואפי' הכי ביו' [ם] השמיני ימול, אפי' קוצץ את בהרתו וכו'. ואלולי ברית מילה, לא ברא הקב"ה את עולמו שנ' [אמר] (ירמיהו לג כה): "אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי" וכו'. ובברית' [א] שם (ע"ב): גדולה מצות מילה ששקולה כנגד כל המצות, שנ' [אמר] (שמות לד כז): "כי על פי הדברי' [ם] האלה כרתי אתך ברית". ובכ"ר דורש "ברית" הרי תרי"ב, והמילה עצמה – הרי תרי"ג וכו' ¹⁹. ונמצא במדרש מי יעלה לנו השמימה²⁰ ר"ת מילה וס"ת שם בן ד' ²¹,

א"ל: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם משל הקדוש ברוך הוא. – הביא לו ר"ע שבלים וגלוסקאות, א"ל: אלו מעשה הקדוש ברוך הוא ואלו מעשה ידי אדם, א"ל אין אלו נאים יותר מן השבלים. – א"ל טורנוסרופוס: אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הולד מהול ממעי אמו. – א"ל ר"ע: ולמה שוררו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו, ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול, לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם, ולכך אמר דוד (תהלים יח לא): 'כל אמרת ה' צרופה'. ¹⁶ רבי יוסי בן קיסמא. ¹⁷ פירוש המשניות לרמב"ם, מכות פ"ג מ"ט: "מיסודות האמונה בתורה שאם קיים האדם מצוה משלש עשרה ושש מאות מצות כראוי וכהוגן ולא שתף עמה מטה ממטרות העולם הזה כלל, אלא עשאה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך, הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא, לכן אמר ר' חנניה כי מחמת רבוי המצות אי אפשר שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות ויזכה להשארות הנפש באותו המעשה. וממה שהמורה על היסוד הזה, שאלת ר' חנניה בן תרדיון: מה אני לחיי העולם הבא, וענהו העונה: כלום בא לידך מעשה, כלומר, האם נודמן לך עשיית מצוה ראוי. ענה לו שנודמנה לו מצות צדקה בתכלית השלמות האפשרית, וזכה בה לחיי העולם הבא. ופירוש הפסוק, ה' חפץ לצדק את ישראל, למען כן יגדיל תורה ויאדיר". ¹⁸ המימרות שמביא במשך הדרשה בשם התנאים, אינם כפי סדר השמות המצוי בנוסח הגמרא בנדרים שלפנינו. ¹⁹ אולי כוונתו לבראשית רבתי, מהדורת אלבק, ירושלים תשכ"ז, פרשת לך לך יז יט, עמ' 75: "שקולה מצות ברית ככל התורה כלה, שכל התורה תרי"ג, וברית' חשבונה תרי"ב, ויראה הרי תרי"ג" [וראה הערת אלבק שם על תיבת "ויראה" שאין לה הבנה, והביא משבלי הלקט (ראה להלן) בשם המדרש שהגירסא היא: "והמצוה עצמה – הרי תרי"ג"]; מחזור ויטרי, מהדורת ר"ש הורוויץ, נירנברג תרפ"ג, ח"ב סימן תקג, עמ' 624: "ויום שמקיימין מצות מילה – שמחה הוא ... וכת' בה 'ברית', לפי שהיא שקולה כנגד כל המצות, שהם תרי"ג מצות – כמניין 'ברית' בגימטריא, והיא עצמה – אחת". וראה עוד: ר' אברהם בן נתן הירחי, ספר המנהיג, מהדורת ברלין תרט"ו, הקדמה, עמ' ג; ר' צדקיה הרופא, שבלי הלקט, מהדורת בוכר, וילנא תרמ"ז, הלכות מילה, סימן א, עמ' 368; ר' אהרן מלוניל, ארחות חיים, מהדורת שלזינגר, ברלין תרס"ב, ח"ב, הלכות מילה, אות ט, עמ' 13; כל בו, מהדורת וידבסקי, ירושלים תשנ"ז, ח"ב סימן קכב – הלכות מילה, עמ' שי. ²⁰ על האות הראשונה והאחרונה של כל אחת מהתיבות ישנן שתי נקודות מאונכות. ²¹ ראה תקוני זהר, תיקון כב, דף סה ע"ב (וכן תיקון ע, דף קלא ע"א): "מ"י י"על"ה ל"נ"ו ה"שמימ"ה: רישי אתון – מילה, וסופי אתון – יהו"ה".

• מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ו

כלומ' [ר] כב יכול²² שהיא למעלה (מן השמים) משמו ית' [ברך]²³.

^{אוצר החכמה}

ופי' [ורש] "מילה" – מי בכל המצות דומה לה²⁴.

ועי' במס' שבת פ' [רק] ר' אליעזר דמילה גדולה מילה שדוחה את השבת, משל לשני מטרונות שפוגעו' [ת] זו בזו קטנה נדחית מפני הגדולה²⁵:

ובזכו' [ת] המילה כרת הש"י עם אברהם ברית ונתן לו הארץ, שנ' [אמר] (בראשית טו יח): "ביו' [ם] ההוא כרת ה' את אברהם ברי' [ת]"²⁶.

ובזכותה, ה' שומע תפלת ישראל, וזכר לדבר, שאנו אומרים "כי אתה שומע תפילת כל פה" גמ' [טריה] מילה²⁷, ולא תפילת גוים ולא תפילת ישמעלי' [ם]²⁸, שאין להם פריעה (מילה), ומל ולא פרע כאילו לא מל (שבת קלז ע"ב), אבל לנו יש המילה שהיא מ"ע [=מצות עשה] ושקולה

22. = כביכול. אמנם מצוי בכתב היד רווחים באמצעי מילים, אך כאן הרווח גדול מהרגיל, וכבר מצינו צורה זו בכמה ספרים כשהזכורים לי בעיקר הם ספרי החיד"א, וזאת כנראה בהתאם לפירוש שמביא ודוחה ר' אליהו בחור, התשבי, אות כ', ערך כביכול, טשרנוביץ תרט"ז, דף ל ע"א: "שמשו בו הרבה בהגדות בדברים שאינם כבוד כלפי מעלה ... ופירשו: התורה שנתנה בכ"ב אותיות יכולה לומר כן, אבל לנו אי אפשר לומר, ולזה הפירוש אין טעם וריח מפני כמה דברים ...". 23. ראה ר' צדקיה הרופא, שבלי הלפט, הל' מילה, סי' א, מהדורת בובר, וילנא תרמ"ז, דף קפד ע"ב – קפה ע"א: "מצאתי: 'מי יעלה לנו השמימה', בתחילתו רמז 'מילה' ובסופו שם של ארבע אותיות. לומר; כמה גדולה מילה שהיא כביכול למעלה משמו". על המילים "מן השמים" הועבר קו מחיקה. 24. נוטריקון "מילה" = מי בכל המצוות דומה לה. ראה: ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 183; תוספות השלם, ר"י גליס (עורך), בראשית יח א, ירושלים תשמ"ג, עמ' קה: "מי לה, כלומר מי בכל המצות דומה לה. אפילו שבת ששקולה כנגד כל המצוות, מילה דוחה אותה"; וכן רבינו אפרים ב"ר שמשון עה"ת, פרשת וירא, בראשית יח א, מהדורת ר"י קלוגנמאן, ירושלים תש"ס, עמ' סד. 25. במסכת שבת (קלב ע"א) נאמר רק שמילה דוחה שבת, ולגבי המשל, ראה ירושלמי נדרים, פ"ג ה"ט: "א"ר אלעזר בי רבי אבונא: מצוות שבת מליא, להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצוותיה של תורה, והמילה דוחה אותה, משל לשני מטרונות שהיו באות זו על גב זו ואין את יודע אי זו גדולה מחבירתה, זו שהיא יורדת מפני חבירתה, את יודע שחבירתה גדולה ממנה". דבריו מבוססים על דברי ר' ישראל אלנקאווה, מנורת המאור, ח"ג, פ"ד, הל' מילה, מהדורת ה"ג הימן-ענעלאו, ניו יורק תרצ"א, עמ' 475: "גדולה מילה שהיא דוחה את השבת. משל לשתי מטרונות שפוגעות זו בזו, קטנה נדחית מפני גדולה"; ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 184. 26. אף פיסקה זו מקורה מר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, שם: "גדולה מילה, שבזכותה ירשו אבותינו הארץ, שנא': 'ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ וגו'. וכשבטלוה, גלו מן הארץ, שנא': 'ובשר קדש יעברו מעליך'". וראה טור, יו"ד, סי' רס: "מצות עשה לכל אדם מישראל שימול את בנו, וגדולה היא ... ובזכותה נכרת לו ברית על נתינת הארץ", ובבית יוסף: "נראה דהיינו מדכתיב (בראשית טו יח): 'ביום ההוא כרת השם את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי' [וכן למד בלבוש סעיף א]. אמנם כתב הב"ח: "ושגגה היא פלטתו הקולמוס במהירות, דפסוק זה כתוב בברית בין הבתרים, וצ"ל במקומו פסוק שכתוב בפרשת מילה (שם, שם ז-ח): 'והקימתי את בריתי וגו' ונתתי לך ולזרעך [אחריו] את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען וגו', והכי איתא בבראשית רבה פרשה מ"ו (סי' ט) על פסוק זה: 'אם מקיימין בניך את המילה – הן נכנסין לארץ, ואם לאו – אין נכנסין לארץ'". אמנם ראה מדרש תהלים, ו; תנחומא לך לך, סי' כ, שדרשו פסוק זה על מילה, וכן נראה אף בירושלמי נדרים פ"ג ה"ט. ראה רמ"מ כשר, תורה שלמה, ח"ג, בראשית יז כא, הערה קמז, ירושלים תרצ"ב, עמ' תשכ"א-תשכ"ב. 27. תיבת "פה" = 85 = "מילה". 28. מנורת המאור, שם, עמ' 478: "ובזכות המילה, הב"ה שומע תפלתן של ישראל, וזכר לדבר מה שאנו אומרים בתפלה: 'כי אתה שומע תפלת כל פה'. וכי תפלת כל פה הוא שומע, ואפי' תפלת הערלים, אלא תפלת ישראל הוא שומע, בזכות המילה. 'פה' בגימטריא שמונים וחמשה, כמנין 'מילה', כלומר, כי אתה שומע תפלת כל ישראל שהם נימולים. וגרסינן בפירקי ר' אליעזר: כל מי שאינם נימולים טמאים הם, ודומין בחייהם למתים, ואין תפלתן נשמעת לפני הב"ה, שנאמר: 'ואנחנו נברך י-ה מעתה ועד עולם הללויה'". וכע"ז אצל ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 184.

• מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ו

כנגד כולם, ו'פריעה' בגמ' [טריה] שס"ה – כמניין מצות לא תעשה, ואם כן, כמו שקיים כל התורה כולה²⁹.

¹²³⁴⁵⁶⁷ תנ"ך

וגרסין במסכת תענית (י ע"א): "עולם אחד מס' בגן", העולם כמלא זרת, שנא' [מר] (ישעיה מ יב): "ושמ' [ם] בזרת תכן"³⁰, שהגן ס' זרתות, הזרת ג' טפחים, נמצא הגן ק"פ³¹, ו'מילה' במילוי – מ"ם יו"ד למ"ד ה"א – עולה ק"פ, לומר שהמקיים מצות (מצות) מילה זוכה לגן³². עוד בפ' [רק] ג' דנדר' [ם] (לא ע"ב): ר' אומר גדולה מילה שדוחה את השבת. ר' יוסי אומר גדולה היא שיש בה כרת ונכרתו עליה י"ג בריתות שנאמרו בפרשה, וכל מצות שעשה אברהם אבינו ע"ה, שבודאי קיים כל התורה כלה, כדאמ' [ר] במדרש³³ "עקב אשר שמע אברהם בקולי" וגו' (בראשית כו ה), שאפי' עירוב תבשילין קיים³⁴, ולא נקרא תמים עד שנימול, שנא' [אמר] (שם יז א): "התהלך לפני והיה תמים".

ועו' [ד] אמרו רז"ל שמצות מילה אין לה טעם, שנא' [מר]³⁵ "תמים תהיה", ר"ל שלא תשאל לה טעם, על דרך (דברים יח יג): "תמים תהיה עם ה' אלהיך", ועכ"ז לא הניחו המקובלים מלדבר בטעמי המילה דברים עצומים ונוראים³⁶, שלא אאריך בהם לע"ע³⁷.

ר' יהושע בן קרחה אומר: מאוסה הערלה שנתגנו בה הגוים, שנא' [אמר] (ירמיהו ט כה): "כל הגוים ערלים". וכל המפר ברית, אין לו חלק לעולם הבא (אבות פ"ג מ"א). וצא ולמד ממשו רבינו ע"ה שלא נתלה לו אפי' שעה אחת, אעפ"י שברך היה – נענש מיד, שנא' [אמר] (שמות ד כד): "ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו".

והמילה היא אות קודש אשר שם בבשרינו, אינו זז ממנו כמו אות תפילין ושבת, ועושים המצוה הזאת בשמחה, כדי שתשרה השכינה בינינו³⁹, כדא' [יתא] (שבת ל ע"ב; פסחים ק"ז ע"א) שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, שנא' [אמר] (מלכים ב, ג טו): "ותהי כנגן המנגן ותהי עליו

29. מנורת המאור, שם, עמ' 470: "והישמעאלים אינן בכלל המילה, שהמל ולא פרע כאלו לא מל. ופריעה בגימטריא שס"ה, כמנין מצות לא תעשה. נמצא שהמל ופרע כאלו קיים שס"ה מצות לא תעשה". 30. ראה עירובין כא ע"א. 31. ק"פ טפחים. כאן נכתבו שתי מילים שהועבר עליהן קו מחיקה. 32. ראה ר' צדקיה הרופא, שבלי הלקט, הל' מילה, סי' א, מהדורת בובר, וילנא תרמ"ז, דף קפה ע"א: "ועוד מצאתי: אמרין במס' תענית: עולם אחד מששים בגן. העולם היא כמלא זרת, שנאמר: 'ושמים בזרת תכן', נמצא שהגן ששים זרתות, הזרת היא ג' טפחים, נמצא שהגן הוא מאה ושמונים טפחים. 'מילה' במילוי מ"ם יו"ד למ"ד ה"א – יעלה מאה ושמונים, לומר: המקיים מצות מילה זוכה לגן". 33. בר"ר צה ג. וכן במסכת יומא כח ע"ב. 34. מהתיבות "שבודאי קיים" עד כאן הוא מדברי הדרשן. 35. קרוב לוודאי שאינו מתכוון לפסוק "תמים תהיה" שמביא מיד בסמוך, אלא למה שנאמר לאברהם (בראשית יז א) "התהלך לפני והיה תמים", וראה הערה הבאה. 36. כפי הנראה מקור דבריו מדברי ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 178: "ולא ניתן לו טעם לדבר המילה, ולזה רומזו באמרו: 'התהלך לפני והיה תמים', רוצה לומר, שלא ישאל טעם. ועם כל זה לא הניחו האחרונים מלדבר בטעם המילה". ודבריו מחוורים יותר, שאין הכוונה שאין כלל טעם למילה, אלא שלאברהם לא ניתן טעם. וראה גם אבן עזרא (שם): "והיה תמים – שלא תשאל למה המילה". 37. =לעת עתה. הצילום קטוע בשוליים, והשלמתי מסברא. 38. פסקה זו בעיקרה היא מהמשך המשנה בנדרים שם, אלא ששם בשם רבי אלעזר בן עזריה שמאוסה היא הערלה וכו', ובהמשך המשנה בשם רבי יהושע בן קרחה שגדולה מילה שלא נתלה למשה עליה מלא שעה, ובברייתא שם מפורט יותר. ולשונו כאן שכל המיפר ברית אין לו חלק לעולם הבא, וצא ולמד ממשו רבינו, אינה מחוורת. ובפשטות "צא ולמד" היינו על עצם הענין שגדולה מילה, וכפי שלמדו שם במשנה. 39. לכאורה כוונתו לדברי הגמ' בשבת קל ע"א: "תניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה, כגון מילה, דכתיב (תהלים קיט קסב) 'שש אנכי על אמרתך' כמוצא שלל רב' – עדיין עושין אותה בשמחה", וכתב רש"י שם, ד"ה שש אנכי: "... שישאל עושין וששים עליה, דכל שאר מצות אינן מוכיחות כל שעה, כגון תפילין ומזוזה וציצית, דאינן כשהוא בשדה וערום בבית המרחץ, אבל

מוריה. שנה שלושים וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ו ♦

רוח אלקי⁴⁰. ועוד ראה שאנו מקבלי^[ם] פני השכינה בזכו^[ת] המילה, שני^[אמר] (בראשית יח א): "וירא אליו ה' באלוני ממרא", הרי שנגלה לו ה' אחר המילה וכו'⁴¹.

ועושי⁴² סעודה מי שאיפשר לו לעשות, ונקראת 'סעודת מצוה'⁴², כדאית^[א] במדרש⁴³ "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח" (תהלים נ ה), מכאן משמע שהשכינה שורה, שני^[אמר]: <לו> "עלי זבח", ר"ל הסעודה⁴⁴.

ועוד בפ'^[רק] ר' אליעזר דמילה (שבת קל ע"א): "כל מצוה שקבלו עליהם ישראל בשמחה – דכתיב (תהלים קיט קסב): 'שש אנכי על אמרתך' – עדיין עושי⁴⁵ אותה בשמחה", ר"ל שעושי⁴⁶ אותה סעודה כדפי' רש"י שם (ד"ה בשמחה), ופי' שם (ד"ה שש): "שש אנכי על אמרתך" – אמירה שקדמה לאמירות ונתנה באמירה⁴⁵, ואמ'^[רינן] במנחו^[ת] (מג ע"ב): דוד ראה עצמו ערום במרחץ ונצטער שהיה ערום בלא מצוה, כיון שנסתכל במילה, נתישבה דעתו, ואמ'^[ר]: "שש אנכי על אמרתך".

ועו'^[ד] יש להביא ראה מפ"ק דכתובי^[ת] (ח ע"א): "רב חביבא איקלע לבי מהלא, וברייך: 'שהשמחה במעונו', ואע"ג דלית הלכתא משום צערא דינוקא (גמ' שם), מ"מ משמע שעושי⁴⁷ [140א] סעודה כמו בחופה⁴⁶, וזכר לדבר (בראשית כא ח): "ויעש אברהם משתה גדול ביו^[ם] הגמל⁴⁷ יצחק בנו⁴⁸:"

זו מעיד עליהם לעולם, כדאמרין במנחות (מג ע"ב) בדוד, שראה עצמו בבית המרחץ ונצטער, אמר: אוי לי שאני ערום מכל מצות, כיון שנסתכל במילה – נתישבה דעתו⁴⁰. לשון הכתוב: "והיה פגנן המנגן ויהי עָלָיו יָד ה'".⁴¹ השווה כ"ר מח ד: "רבי יצחק פתח: 'מזבח אדמה תעשה לי וגו', א"ר יצחק: מה אם זה שבנה מזבח לשמי, הריני נגלה עליו ומברכו, אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה – 'וירא אליו ה' באלוני ממרא'; רבינו בחיי בראשית יח א: "גלוי השכינה של אברהם, כי מפני שהשתדל במצות המילה זכה לגלוי שכינה", ובכד הקמח, ערך מילה: "בזכות מצוה זו אדם מקבל פני שכינה, שכן מצינו באברהם אבינו אחר שהזכיר (בראשית יז כו): 'בעצם היום הזה נמול אברהם', סמך לו מיד: 'וירא אליו ה' וגו'".⁴² שו"ע ורמ"א יו"ד רסה יב.⁴³ מדרש זה הובא בראשונים כסמך להתאספות לסעודת מילה. ראה: ר' שמחה מוטר, מחזור ויטרי, סימן תקו, מהדורת ר"ש הורוויץ, נירנברג תרפ"ג, עמ' 627; ר' אברהם ב"ר נתן הירחי, ספר המנהיג, וורשא תרי"ח, דף עז ע"ב; רד"ק תהלים נ ה; רבינו בחיי בראשית כא ח, ובכד הקמח ערך מילה; ר' דוד אבודרהם, מילה וברכותיה, ירושלים תשכ"ג, עמ' שנד [ושם נוסף ביאור: 'ומפרשים: 'עלי זבח' = זב-ח'; דם מילה שהוא זב לשמנה ימים]; בית יוסף ולבוש יו"ד רסה יב.⁴⁴ השווה: ר' יוסף בן דוד אבן-יחיא, פירוש חמש מגילות, תהלים פרק נ, בולוניה רצ"ח, דף ל ע"א: "אספו לי חסידי וגו' הנה כל בר ישראל אשר יש לו ברית המילה, יעלה השמימה ליהנות מזיו השכינה, ובחזו"ל 'מי יעלה לנו השמימה' בראשי תיבות מיל"ה. ומי שלא יהיה לו אות ברית קדש, יורש גהינם. וביום הדין יבחין הדיין אמת בין המולי' לבלתי מולים. וזהו אומרו >בי יאמר האלה אז< 'אספו לי חסידי' – מבני ישראל אשר כרתו ברית מילתם 'עלי זבח', כי עשו יום משתה ושמחה יום המילה ...".⁴⁵ כאן מופיעה תיבה שהועבר עליה קו מחיקה.⁴⁶ ר' צדקיה ב"ר אברהם הרופא, שכלי הקט, הל' מילה סי' ט, מהדורת בוכר, וילנא תרמ"ז, דף קפט ע"ב; ר' דוד אבודרהם, אבודרהם השלם, ירושלים תשכ"ג, עמ' שנד: שו"ת תשב"ץ, ח"ג סי' ח; ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 189; בית יוסף וביאור הגר"א יו"ד סי' רסה. וראה דברי החיד"א בברכי יוסף, או"ח סי' קלא סק"ד.⁴⁷ על האות מ' נוספו שתי נקודות מאונכות, ויתכן שהתכוון לרמוז לרמוז בתיבת "הגמל" לסעודת מילה ביום השמיני, כמבואר בהערה בסמוך.⁴⁸ ראה מדרש תהלים קיב ב: "וכשנולד יצחק בן שמונת ימים, הגישו למילה, שנאמר (בראשית כא ד): 'וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים', והגישו (למנחה) [כמנחה] על גבי המזבח, ועשה שמחה ומשתה. מכאן אמרו חכמים: חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזוכה למול את בנו, כאבינו אברהם, שנאמר (שם פסוק ח): 'ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק'. וכן בפדר"א כט. ובביאור האסמכתא מן הפסוק, ביארו התוספות (שבת קל ע"א ד"ה שש אנכי): "וכן אמרין ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק" – ביום ה"ג מל את יצחק, דהיינו ביום השמיני דמילה כמנין ה"ג. רבינו תם.

♦ מוריה, שנה שלשים וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ז

ועוד (ועוד) רמז: "מילה" ר"ת – מ'שתה י'עשה ל'כל ה'קהל⁴⁹, וס"ת 50 – הם לא יפרעו מאומה.

ועוד רמז ראייה ממסכת סנהדרין (לב ע"ב) בפרק אחד דיני ממונות: "קול רחיים בבורני – שבוע הבן! שבוע הבן! אור הנר בברור חייל – משתה שם! משתה [שם]!" פ"י רש"י (ד"ה שבוע הבן): סימן הוא כמי שמכריז: "שבוע הבן! שבוע הבן!"⁵¹, לפי שבשעת השמד היו יראים להוציא קול, וקבעו סימן זה. אלמא שעשו משתה כמו בחופה. וכן הוא בירושלמי בכתובות [פ"א ה"ה]: קול מגרוס בברור חייל – שבוע הבן! שבוע הבן! ואפי' בימי קדם שלא בשעת השמד נמצא שעשו כן משום שמחה, שנא' [מר] (ירמיהו כה י): "והאבדתי מה' [ם] קול ששון וקול שמחה קול חתן (וכל) [וקול] כלה קול רחיים ואור נר"⁵², ומ"ה [=משום הכי] עוד היום אנו נוהגים לעשות נירות משום שמחה⁵³, ועוד סימנים אחרים עושים במקומות ידועות, כדא' [תא] בפרק המוכר פירות (בבא בתרא צג ע"ב): (מין הגדול) [מנהג גדול] היה בירושלים, כל זמן שהמפה פרוסה על הפתח, ר"ל ביו' [ם] הברית – אורח' [ם] נכנסים⁵⁴, אלמא אנו רואים שעשו אילו הסימנים אף שלא בשעת השמד משום שמחה.

וכל זה למי שאפשר לו לעשות, אבל מי שאין ידו משגת, דברי תורה עולים לו לידי שמחה ומשתה, כי אין שמחה גדולה ושלמה אלא בדברי תורה⁵⁵, שנא' [מר] (תהלים יט ט): "פיקודי ה' ישרים משמחי לב", ר"ל הישרים משמחים את ליבם בדברי תורה.

ומצינו חסידים הראשונים כמו ר' חנינא בן דוסא, שאמרו רז"ל במסכת תענית (כד ע"ב) שיצא בת קול ואומ' [רת]: כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני, והוא די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. וא"כ איך היה מקיים סעודת ברית, כי מצינו שהיו לו בנים הרבה⁵⁶, וכן שמחת יום טוב ושאר שמחות, שאמרו רז"ל (פסחים קט ע"א) שאין שמחה אלא בבשר. אלא צריכין אנו לומר שיצא ידי חובתו בדברי תורה שהיא למעלה מכל השמחות [ב140] והמשתאות, שהרי אפי' במקום משתה – כל שולחן שלא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים,

49. שו"ת חוות יאיר, סי' ע. וכע"ז: ר' יצחק אייזיק טירנא, ספר המנהגים, חודש טבת, הגהות המנהגים, אות מ, מהדורת רש"י שפיצר, ירושלים תש"ס, עמ' קמב; ר' משה מת, מטה משה, ח"ז, פ"ג, מהדורת קנובלוביץ, לונדון תשי"ח, עמ' שפג: "מילה ר"ת: משתה יעשה לכל הקרואים". 50. לכאורה צריך לומר: ראשי תיבות, שכן מעולם לא מצינו שר"ת למפרע יכוננו בשם 'סופי תיבות'. 51. וברש"י שם ד"ה אור הנר: "ברית מילה קרי 'שבוע הבן', על שם שהוא לסוף שבוע". 52. והשווה לדברי התוספות בסנהדרין שם ד"ה קול רחיים: "... שעת גזירת המלכות היה שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול וקבעו סימן זה, וכן משמע בירושלמי דכתובות ... והא דכתיב בירמיה: 'והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רחיים ואור נר' – איכא למימר שגם בראשונה היו עושין סימנים אלו לשם שמחה", וביאר מהר"ם שם: "ר"ל ולאחר החורבן נתבטל, ואח"כ חזרו ועשו אותם מחמת הגזירה". 53. תוספות בסנהדרין שם ד"ה אור: "אור הנר בברור חיל – מכאן נהגו להדליק נר במילה", ובתוס' רא"ש שם: "ומפני זה הורגלו להדליק נרות בבית הכנסת ביום המילה", וראה במהרש"א שם: "המנהג שלנו להדליק הנר במילה גופה ולא במשתה כדקאמר תלמודא דידן, אלא ע"פ הירושלמי דגריס בהיפך קול מגרוס כו' משתה שם אור הנר שבוע הבן ניחא כמנהגנו, וע"ש הכתוב (אסתר ח טז): 'ליהודים היתה אורה ששון וגו', והמילה נקראת כן (תהלים קיט קסב): 'שש אנכי על אמרתך' וק"ל". 54. ברש"י שם, ד"ה אורחין: "ותקנה טובה היא לקבלת אורחין, שידעו כי שם יאכלו וילכו שם לאכול". 55. לא מצאתי מקור ליציאת ידי חובת 'סעודת מצוה' בדברי תורה, מלבד בסעודה שלישית, שמצינו בזהר פ"ר אמור, דף צה ע"א שבשבת שחל בערב פסח, היה רשב"י מקיים סעודה שלישית בדברי תורה. ודברים אלו הובאו בפוסקים בסי' תמד (מג"א סק"ב בשם של"ה, מסכת פסחים, נר מצוה, אות כ), אך ראה ערוך השולחן, ס"ו, שברור הדבר שבשבת זו לא חלה כלל חובת סעודה שלישית, ורשב"י עסק בתורה משום שאין מצוה בסעודה בשבת זו [וכן משמע בביאור הגר"א שם]. 56. לא מצאתי מנין לו. ולא מצינו בחז"ל אלא שהיו לו בן (אבות דרבי נתן פ"ח,

מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ו ♦

שנא'מר] (ישעיהו כח ח): "כי כל שולחנו'ת] מלאו קיא צואה בלי מקום" (אבות פ"ג מ"ג), וכן הלל (ראה יומא לה ע"ב), ועוד רבים זולתו שלא היה להם אפי' די סיפוקם. וכי דרשו רבותינו ז"ל במי"ט⁵⁷ (ביצה טו ע"ב) על (במדבר כט לה): "עצרת (יהיה) [תהיה] לכם", או כולו לה' או כולו לכם, א"כ הרי לנו שיוצאין י"ח שי"ט בד"ת [=ידי חובת שמחת יום טוב בדברי תורה], אעפ"י ששמחת י"ט חובה היא מדאורייתא, שנא'מר] (דברים טז יד): "ושמחת בחגך" וגו', <א"ה> יוצא בד"ת [=בדברי תורה] ששקול כנגד כולם (פאה פ"א מ"א)⁵⁸, והתלמוד מביא ליד מעשה (כדמסקינן) [כדמסקינן] בפרק קמא דקידושין (מ ע"ב) שתלמוד גדול וכו'⁵⁹.

ואחרי שראינו והוכחנו שאנו⁶⁰ עושין המצוה בשמחה ואנו רואים פני שכינה כדלעיל, נהגו להכין כסא לאליהו כהנא רבא כדי שיבא גם הוא, לפי שהוא אוהבו של הקב"ה שכרת עמו ברית⁶¹ עולם. ומשל לאחר שעשה סעודה גדולה וזמן המלך, ואמר המלך: אם (אם) אוהבי מזומן, אבא גם אני, ואם לאו – לא אבא. וכה"ג [=וכהאי גוונא] איתא במדרש: "אז ישיר ישראל [את] השירה" וגו' (במדבר כא ז), מפני שלא נזכר שמו של משה לפי שחטא עליו, לכך גם לא נזכר שמו של הקב"ה⁶².

עוד נמצא כזאת בה"ג [=בהלכות גדולות] של ר' שמעון⁶³ שעושין כסא לאליהו כה"ג נהגו רבנן למעבד כסא כבוד בברית מילה לאליהו דמתקרי מלאך הברית, וקבלה היא בידינו שפנחס הוא אליהו, כדתייבא בבריתא דר' אליעזר (פרקי דר' אליעזר פכ"ט) שנא'מר] (מלכים א, יט י): "קנא קנאתי לה' [א-להי] צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל", אמר הקב"ה: בשטים קנאת לי על עסק הברית, וכאן אתה מקנא על עסק ברית, חייך, אני אכרות עמך ברית שלום, שאין ישראל עושין ברית עד שתראה בעיניך⁶⁴.

במעשה החמור שנגנב לו ושמע בנו קולה) ובת (תענית כה ע"א, במעשה השמן והחומץ). ⁵⁷ = במסכת יום טוב, כפי שנקראת מסכת ביצה. ⁵⁸ יש להעיר על כך מדברי הגמ' בביצה שם: "תנו רבנן, מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כולו בהלכות יום טוב ... והא שמחת יום טוב מצוה היא. רבי אליעזר לטעמיה, דאמר: שמחת יום טוב – רשות, דתניא, רבי אליעזר אומר: אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר חלקו חציו לה' וחציו לכם ...". ומבואר כי האפשרות לעסוק בתורה במשך כל יום טוב היא רק אם שמחת יום טוב רשות, אך אין מקיימים שמחת יום טוב בדברי תורה. וראה חתם סופר שם. ⁵⁹ בגמ' שם: "וכבר היה רבי טרפון זקנים מסובין בעלית בית נחזה בלוד; נשאלה שאילה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול. נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול. נענה ר"ע ואמר: תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה". ⁶⁰ נכתב "שענו" וסומן א' מעל האות ע'. ⁶¹ על האות ר' ישנן שתי נקודות מאונכות. ⁶² ילקוט שמעוני פרשת חקת: "אז ישיר ישראל. ומפני מה לא נזכר משה שם. מפני שנענש על המים, ואין אדם מקלס לספקלטור שלו. ולמה אין שמו של הקדוש ברוך הוא נזכר בה. משל לשלטון שעשה סעודה למלך; אמר המלך: פלוני אוהבי יש שם. אמרו לו: לאו. אמר המלך: אם אין אוהבי שם, אין אני שם [אף כאן אמר הקדוש ברוך הוא: הואיל ומשה אינו נזכר, אף אני איני נזכר שם]". וכעין זה בתנחומא חקת סי' כא. ⁶³ ספר הלכות גדולות של ר' שמעון קיירא מזמן הגאונים [ויש שייחסוהו לרב יהודאי גאון, ואין כאן המקום]. לא מצאתי שם, אך הראשונים הביאו כן בשמו, ראה: ר' צדקיה ב"ר אברהם הרופא, שבלי הלקט, הל' מילה, סי' ו, מהדורת בובר, וילנא תרמ"ז, דף קפח ע"ב; ר' יחיאל בן יקותיאל הרופא, תניא רבתי, סי' צו, מהדורת ר"ש הורוויץ, ורשה תרל"ט, דף קא ע"א. ⁶⁴ בפדר"א: "קנאת בשטים על גלוי עריות, שנאמר: 'פינחס בן אלעזר' וגו', וכאן אתה מקנא. חייך, שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך. מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין מושב כבוד למלאך הברית" וכו'. דברים אלו הובאו בדברי הראשונים: ר' שמחה מוירטרי, מתזור ויטרי, סימן תקה, מהדורת ר"ש הורוויץ, נירנברג תרפ"ג, עמ' 626; ר' יצחק ממרסלייא, העיטור, שער ג', הל' מילה, ורשה תרל"ד, דף נא ע"א; ספר המנהיג לרבי אברהם ברבי נתן הירחי, וורשא תרי"ח, דף עח ע"א; ר' אלעזר מגרמיזא, הרוקח, סי' קיג; שבלי הלקט הנ"ל בשם בה"ג; תניא רבתי הנ"ל; ר' אהרן מלוניל, ארחות חיים, הלכות מילה, מהדורת ר"מ שלינגר, ברלין תרס"ב, ח"ב, עמ' 11; ר' דוד אבודרהם, ירושלים תשכ"ג, עמ'

• מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ז

¹²³⁴⁵⁶⁷והקנאה בשיטים כדאי[תא] במ[סכת] סנהדרין (פב ע"א וע"ב): "וירא פנחס" (במדבר כה ז), מה ראה. אמר רבה⁶⁵: ראה המעשה ונזכר הלכה; אמר לו: אחי אבי אבא, לא כך למדתני בדרתך מהר סני, הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. אמר לו: קריינא דאיגרתא (איהי) [איהו] להוי פרוונקא. ושמואל אמ[ר]: ראה ש"אין חכמה [ואין תבונה] ואין עיצה לנגד ה'" (משלי כא ל), וכל מקום שיש חילול ה' – אין חולקין כבוד לרב. ר' יצחק אמר: ראה שבא מלאך המות והשחית בעם, והיינו דכתיב[ב] (תהלים קו ל): "ויעמוד [141א] פנחס ויפלל"; [ויתפלל] לא נאמר אלא "ויפלל", מלמד שעשה פלילות עם קנו. בקשו מלאכי השרת לדוחפו. אמר להם: הניחו לו, קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא. התחילו שבטים מנדין אותו; ואיתם בן פוטיאל שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז והרג נשיא שבט מישראל. בא הכתו[ב] ויחסו (במדבר כה יא): "פנחס בן אלעזר⁶⁶ בן אהרן הכהן", אמר הקב"ה למשה: הקדם לו שלום, שנא[מר] (שם פסוק יב): "לכן [אמור] הנני נותן לו את בריתי שלום", וראויה כפרה זו שעשה פנחס שתהא מכפרת והולכת לעולם, דכתיב[ב] (שם פסוק יג): "ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לא-לוהיו ויכפר".

¹²³⁴⁵⁶⁷והקנאה שבשיטים היה, לפי שהבועל ארמאית טמא חותם ברית קדש בבת אל נכר, ומוטב שקנאים (ופוגעין) [פוגעין] בו בעולם הזה ולא לעולם הבא כדאי[תא] בס"ה⁶⁷ כל היורדים עולים, בר מהבא על הגויה דמשכי ערלתיה ולא מבשקר ליה, ר"ל כל היורדים לגהנם עולים לגן עדן [בר] מבא על הגויה שנמשכת⁶⁸ ערלתו ולא יכירו אברהם אבינו ע"ה שעומד על פתחו של ג"ע [=גן עדן] ואינו מכניס רק מי שיש לו חותם ברית קודש⁶⁹:

ופנחס, הואיל ואתא לידן, ראוי לימא ביה מלתא אחריתא אעפ"י שאינו מן המאורע⁷⁰ כדי להתיר ספק אחד שהוא זה; איך זכה פנחס להיות אליהו שלא מת בעטיו של נחש⁷¹. אלא איתא במסכת סנהדרין⁷² בשעה הרג פנחס לזמרי, נתקבצו כל שבטו של שמעון עליו להורגו, <ותפחד> ונפל בארץ ופרחה רוחו ממנו, והלכו ממנו והניחו אותו, ונשמתם של נדב ואביהו היו משוטטות בעולם, ונכנסו בו בעודינו חם, לפי ששתי נשמתם היו חשוכות כנשמה אחת אחרי שמתו פנוים,

שנג-שנד. וראה גם ספורנו בראשית יח א, שמות ד כד, שהוא משום כבוד השכינה. מנהג זה הובא בטור ובשו"ע, יו"ד רסה יא. ⁶⁵ לפנינו הגירסה: רב. ⁶⁶ נכתב "עלעזר" וסומן א' מעל האות ע'. ⁶⁷ לא עמדתי על משמעות תיבה זו. ⁶⁸ נכתב "שנמשכת" וסומן מעל ש' מעל האות ס'. ⁶⁹ ראה עירובין יט ע"א: "... אלא הא דכתיב (תהלים פד ז): 'עברי בעמק הבכא' – ההוא דמחייבי ההיא שעתא בגיהנם, ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו, בר מישראל שבא על הגויה דמשכה ערלתו ולא מבשקר ליה". [ברש"י: "ולא מבשקר - אינו מכירו שהוא יהודי, דמשכה ערלתו ודומה לו כמי שאינו ניהול"]. לשונו בתחילת דבריו דומה כי מתאימה ללשון הגמ' בבבא מציעא נח ע"ב: "דאמר רבי חנינא: הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה ... שירודין ואין עולין, ואלו הן: הבא על אשת איש...". ⁷⁰ נכתב "המעורע" וסומן א' מעל האות ע'. ⁷¹ כמבואר במסכת בבא בתרא יז ע"א, שארבעה לא היו ראויים למות אלא שמתו בעטיו [=בעצתו, מחמת עצתו] של נחש (רש"י שם), אך כל העולם ראויים למיתה, ואילו אליהו נשאר חי, ונמצא שאף בעטיו של נחש לא מת. ⁷² לא נמצא שם, אך ראה בזוהר פר' פנחס, ח"ג דף ריז ע"א: "רבי שמעון הוה יתיב ולעי בפרשתא דא. אתא לקמיה ר' אלעזר בריה; א"ל: נדב ואביהו מאי עבדיתייהו בפנחס, אי לא הוה פנחס בעלמא כד מיתו, ובתר אתא לעלמא ואשלים דוכתייהו – שפיר, אבל פנחס בעלמא הוה (ס"א וסגן קאי) ונשמתיה ביה בקיומא קאי. א"ל: ברי, דזא עלאה הכי והכי הוא, דבשעתא דאסתלקו מן עלמא לא הוו מתטמן תחות גרפי טנרא קדישא, מ"ט, בגין דכתיב (במדבר ג ד): 'ובנים לא היו להם', דאזעירו דיוקנא דמלכא, דהא אינון לא אתחזון לשמשא בכהונא רבה. בשעתא דקני פנחס על ברית קדישא ועאל בגו כמה אוכלוסין וסליק לון לגייפין על רומחא לעיניהון דכל ישראל, כד חמא שבטא דשמעון בכמה אוכלוסין דאתו לגביה, פרחא נשמתיה מניה, ותרין נשמתין דהוו ערטיראין בלא דוכתא, אתקריבו בה ואתכלילו כחדא, ואתהדרת נשמתיה כלילא רוחא דאתכליל בתרין רוחין ואתתקפו ביה, כדן רוח דוכתייהו למיהוי כהנא (רבא) מה דלא (אתחזי) מן קדמת דנא". וראה גם רמ"ע מפאנו, עשרה מאמרות, מאמר חיקור דין, ח"ד פ"ז.

• מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ז

כידוע עפ"י הקבלה שכל נשמה פנים ואחור וזכר ונקבה וכו'⁷³, <לאחזה מהו דיעות⁷⁴> שאמרו רבותינו ז"ל (ויק"ר כ ט-י): למה מתו בני אהרן, מפני שלא היו נשואים, כדכתי' [ב] (תהלים עח סג): "בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוללו", [141ב] לפי שהיו הרבה בתולות יושבות עגונות⁷⁵ ומצפות להם להנשא, והם היו מחזיקים עצמם במעלה גדולה כאשר היו יותר גדולים במעלה בלי ספק ממשה ואהרן⁷⁶, והעד הנאמן, שנא' [מר] (ויקרא י ו): "ואחיהם כל בית ישראל יבכו את השרפה", וציוה הקב"ה לבכות אותם מה שלא כן ציוה לא במשה ואהרן⁷⁷. ומפני שפנחס כבר מת ופרחה רוחו ונכנסו בגופו הנשמות הנ"ל שהיו מגדולי ישראל, [זכה] למעלה גדולה כזאת, להיות אליהו חי בגן עדן⁷⁸.

ואחרי שהוכחנו כל זאת שמצות מילה גדולה שאין למעלה המנה, ועושין אותה בשמחה כדי שהשכינה שורה, וגם בא מלאך הברית וכו', רצה הקב"ה לזכות את ישראל שלא תעשה ע"י כהן, כדי שלא <לר-> אם לא יהיה שם כהן וכו', אלא כל אב חייב על הבן לימול, והוא עצמו בכרת לכשיגדיל אם לא מלו אביו, כדי שיזכה לעולם הבא במצוה הזאת שהיא לשמה ומאהבת הש' [ם] ובמצותיו עלינו בלתי שיתוף כוונת מכוונת הגופניים, לפי שאי אפשר שיהיה בה צד אחרת ומחשבה זרה, רק לעבודת השם. ואלמלא המצוה הזאת לבדה, היינו זוכין לגן עדן, כמו שאמר ר' חנינא, <וכמו בן ע"ק> וכמו שהשיב המשיב לר' חנינא בן תרדין כדעיל.

ובשכר המצוה הזאת שאנו מחזיקין בה בגלותינו בלי עצלתיים, יגאלנו ה' במהרה כידור"א [=כן יהי רצון אמן] מהגלות הארוך הזה, כמו שאמר הנביא יחזקאל (יחזקאל טז ו): "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך; ואומר לך: בדמיך חיי, ואומר לך: בדמיך חיי", "בדמיך" ר"ל בזכות דם פסח ודם מילה – תחיי בגאולת מצריים⁷⁹. ואמר כפל לרמוז גם על הגאולה העתידה בזכות דם מילה⁸⁰.

ועוד נאמר בפירוש, שבזכות המלה אנו נגאלים, שאמר הנביא בזכריה (ט ט-יא): "גילי מאוד בת [142א] ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך", ר"ל מלך המשיח – "צדיק ונושע" –

73. ראה זוהר פר' אחרי מות, ח"ג דף נו ע"א וע"ב: "תרי בני אהרן קריבו אשא נוכראה ... תרי מיתות הוה; חד 'לפני ה', וחד דלא הוה להו בנין ... ועל דא, מיתת גרמיהון מיתו, מיתת נפשון לא מיתו, ותנינן ברזא דמתניתין: תרי זוג פן-חס, והא אתמר יו"ד זעירא ביני אתון דפינחס דהאי יו"ד כליל תרי כחדא, ודא הוא רזא דמלה והא אתמר, רבי אלעזר שאיל לאבוי; א"ל: והא תרי אינון תרי הוה אמאי לא אשתכחו תרי. א"ל: תרי פלגי גופא הוו, דהא לא אנסיבו, ובגין כך בחד אתכלילו ...". 74. תיבות אלו כתובות בדיו חלש, ויחכן שרצו למוחקן. 75. נכתב "ענוגות" ועל האות נ' סומנו שתי נקודות מאונכות ועל האות ג' נקודה אחת, לאמור כי האות נ' צריכה להיות השניה, ואילו הג' – ראשונה. 76. לשון המדרש שם: "ר' מני דשאב ורבי יהושע דסכנין ור' יוחנן בשם ר' לוי אמרו: כשביל ד' דברים מתו בני אהרן ... ר' לוי אמר: שחצים היו, הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם, מה היו אומרים; אחי אבינו – מלך, אחי אמנו – נשיא, אבינו – כהן גדול, ואנו שני סגני כהונה; אי זו אשה הוגנת לנו. ר' מנחמא בשם ר' יהושע בן נחמיה אמר: 'בחוריו אכלה אש' – למה 'בחוריו אכלה אש' – משום 'בתולותיו לא הוללו' ...". 77. והשווה רש"י ויקרא י ג: "אמר לו משה לאהרן: אהרן אחי, יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו של מקום, והייתי סבור או בי או בך, עכשיו רואה אני שהם גדולים ממני וממך". 78. ראה גם רמ"ע מפאנו, עשרה מאמרות, מאמר חיקור דין, ח"ד פ"ז. 79. על כפילות הפסוק שנדרשת ל'דם פסח' ו'דם מילה', ראה שמו"ר יז ג; שם יט ה; שהש"ר א ה; ר"ר ו א ועוד. 80. ראה בפרקי דרבי אליעזר, פרק כט: "וביום שיצאו ישראל ממצרים, נמולו כולם מגדול ועד קטן ... והיו לוקחים דם מילה ודם פסח והיו נותנין על משקוף בתיהן. וכשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים, וראה את דם הברית ודם הפסח, נתמלא רחמים על ישראל, שנאמר: 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ואומר לך בדמיך חיי, ואומר לך בדמיך חיי'. אמר רבי אליעזר וכי מה ראה הכתוב לומר שתי פעמים 'בדמיך חיי'. אלא אמר הקב"ה: בזכות דם ברית מילה ודם פסח גאלתי אתכם ממצרים, ובזכותם אתם עתידין לגאל בסוף מלכות רביעית, לכך נאמר שתי פעמים 'בדמיך חיי'".

• מוריה, שנה שלשים וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ז

בצדקתו במלחמת גוג ומגוג – "עני ורוכב על חמור"⁸¹, ר"ל עניו ורוכב על חמור, שלא יצטרך לרכב סוסים, כי ברוח פיו ימית רשעים, "והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרת[ה] קשת מלחמה ודיבר שלום לגוים", ר"ל שיהיה שלום ולא יצטרכו לסוס ורכב, "ומ(ו)שלו מים (ו)עד ים ומנהר (ו)עד אפסי ארץ", ר"ל בכל העולם כולו, "(ו)גם את בדם בריתך שילחתי אסירך מבור אין מים בו", ר"ל "(ו)גם את" – אמר כנגד כנסת ישראל, כלומר כמו שיושע מלך המשיח בצדקו, גם את תגאלי בזכות דם מילה מהגלות הארוך הזה⁸².

והמלה מצלת מדינה של גהינם, שנא[מר] (קהלת ח ה): "שומר מ'צוה ל'א י'דע ד'בר רע", ר"ת 'מילה' חסר אחת⁸³, והקריאה היא עולה כאות אחת, ואין לך רע כעונש גהינם, וכן רמז מפסוק דלעיל: "(ואני) [גם את] בדם בריתך שילחתי אסירך מבור", ר"ל גהינם, וכן הוא אומר (ישעיהו ה יד): "לכן הרחיבה שאול נפשה [ו]פערה פיה לכלי חוק", ר"ל הרחיב הגהינם עצמו ופותח פיו למי שהם בלי 'חוק', ר"ל 'ברית', שנא[מר] (תהלים קה י): "ויעמידה ליעקב לחק (ו)לישראל ברית עולם"⁸⁴.

וכתי' במדרש במגילת אסתר (אסתר ד יא): "כל איש ואישה אשר יבא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא, אחת דתו להמית", ר"ל כל הגוים והגויות שאין להם ברית – "לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב" – ר"ת מיל"ה אש"ה⁸⁵, ר"ל אשת הנימול גם היא נצלת מדינה של גהינם – "וחייה", ר"ל לע"ה [=לעולם הבא]⁸⁶.

ועוד יש רמז שהגאולה עתידה להיות בזכות המילה, כי היא פאר לישראל⁸⁷, ונא[מר] (ישעיהו מט ג): "ישראל אשר בך (יתפאר) [יתפאר]⁸⁸ ואומ[רו] (ישעיהו ס כא-כב): "מעשה ידי להתפאר. הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום", ר"ת 'מילה'⁸⁹, וכתי[ב] בתריה: "אני ה' בעיתה אחישנה",

81. במקור נכתב "ר"ל מלך המשיח צדיק ונושע הוא עני...", ובין השורות הוגה: "צדיק ונושע בצדקתו במלחמת גוג ומגוג עני ורוכב על חמור ר"ל". ונראה כי כוונתו לתקן ולהוסיף את המלים "צדיק ... על חמור ר"ל" ועל פי זה תיקנתי בפנים. 82. ראה רד"ק שם: "אמר כנגד כנסת ישראל, כמו שאמר על המלך המשיח שיהיה נושע בצדקתו, אמר: גם את תהי נושעת בדם בריתך, והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות", וראה רש"י ואבן עזרא שם. 83. היינו ללא המילים "שומר" ו"רע", למרות שבכת"י ישנן 2 נקודות מאונכות גם על מילים אלו. 84. ראה מדרש תהלים ו: "חביבה המילה שנשתתף הקב"ה לאברהם, שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם, שנאמר (בראשית טו יח): 'ביום ההוא כרת ה' (ברית את אברהם) [את אברהם ברית] ... וכן ישעיה אומר: 'לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק', למי שאין בו חק ברית מילה, ומנין שנקרא 'חק', שנאמר: 'ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם'. וכע"ז: שמו"ר יט ד, תנחומא לך לך כ, ילקוט ישעיהו רמז תכ. 85. היינו המילים: "מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב". 86. ר' ישראל אלנקאווה, מנורת המאור, ח"ג, פ"ד, הל' מילה, מהדורת ה"ג הימן-ענעלאו, ניו יורק תרצ"א, עמ' 474-475: "ואם ישראל מקיימין מצות שבת ומילה, יכנע לבכם הערל, ואז ירצו את עונם מדינה של גיהנם, דכתיב: 'כל עבדי המלך אשר בשער המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית, לבד מ'אשר יושיט ל'ו ה'מלך את שרביט הזהב וחייה'. ראשי אותיות – 'מילה'. ר"ל כל הגוים אחת דתם לגיהנם, שהוא המות האמיתי, לבד מישראל שהם נימולין והם עבדיו של ה'ב"ה, שנאמר: 'כי לי בני ישראל עבדים, עבדי ה'". הרי שהאנשים ניצולין בזכות המילה. ואף נשי ישראל בכלל ההצלה, דכתי' 'א"ת ש'רביט ה'זהב וחייה'. ראשי אותיות – 'אשה'. וכע"ז כתב ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 188 בשם מדרש. 87. השווה לפיוט "אלוקים צוית" של ר' אפרים מבונא לברכה שנייה של ברכת המזון בסעודת מילה (עפ"י: א"מ הברמן, פיוטי רבי אפרים מבונא, יא, תל אביב תשכ"ט, עמ' 23): "אָתָּה תְּכַוֵּן לְיוֹצֵרְךָ / וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פִּאֲרָךְ / פִּאֲרָךְ לֹו בְּאַלּוֹנֵי מְקָרָא בְּהַרְאָךְ / פִּקּוּדֶךָ בְּיוֹם כְּפֹר בְּעֲשׂוֹתוֹ בְּמוֹרְאָךְ: בְּרִית עוֹלָם", וראה מה שביאר רצ"ב אויערבך, ברית אברהם, פפד"מ תר"מ, עמ' 66. 88. על המילים "אשר בך יתפאר" ישנן 2 נקודות מאונכות. 89. ככל הנראה כוונתו לתיבות "מעשה ידי להתפאר. הקטן", אף שרק התיבות: "מעשה ידי להתפאר", סומנו בנקודות, וכמובא במקורות להלן.

• מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז–ט (תג–תה), שבט תשע"ו

ואמרו רז"ל (סנהדרין צח ע"א): "לא זכו – 'בעיתה', זכו – 'אחישנה'"⁹⁰.

וא"כ בזכות המילה שאנו מקיימים ואדוקי' [ם] בה יותר מכול המצות, נזכה שיחיש לנו הגואל במהרה בימינו וכירו"א וכירו"א [=וכן יהיה רצון ונאמר אמן]⁹¹.

אוצר החכמה

מח"מ 1234567

תשרי תשס"ח

מח"מ 1234567

תשרי תשס"ח

מח"מ 1234567

90. ראה ר' ישראל אלנקאווה, מנורת המאור, ח"ג, פ"ד, הל' מילה, מהדורת ה"ג הימן-ענעלאו, ניו יורק תרצ"א, עמ' 473-474; והשווה לדברי הנ"ל, שם, עמ' 469: "ועתה אתחיל בהלכות מילה שהיא פאר כל המצות"; ר' יצחק אבוהב, מנורת המאור, נר ג, כלל א, הוצ' מוה"ק, ירושלים תשכ"א, עמ' 180. 91. יתכן שהכפיל את הסוף כדי ליישר את השורה למרכז, וכפי שמצוי כגון זה בכתבי יד.

הגאון רבי נסים שלמה אלגאזי זצ"ל

מח"ס יבין שמועה ועוד

קצת כללים מחודשים

הוצאת החכמה

רבינו שלמה אלגאזי זצ"ל, "איש שהכל בו השקול כרובה של סנהדרין" (הר"י ששפורטש ז"ל, קיצור ציצת נובל צבי דף צד, א) "רב מובהק ובקי בכל חדרי התלמוד" (ס' קורא הדורות), "הרב המפולפל, והלא למשמע און ששמעה נפלאות מהרב ז"ל והתבודדותו בעיון" (שה"ג בערכו. ובכמה מדפוסים שה"ג נפלה ט"ס, ונדפס שמו בטעות: ר' "שלום" אלגאזי), נולד בברוסה, תורכיה בשנת ה' ש"ע לערך. לימים חלה ונוסף לו השם "נסים". עלה לירושלים עיה"ק ת"ו, והיה שם ראש לאריות, בדור דעה תקיפי ארעא דישראל, הג"ר שמואל גרמזיאן ז"ל, והרב המג"ן רבי משה גלאנטי ז"ל (שה"ג גדולים מערכת הש"י אות צב). נלב"ע שם בין השנים תמ"ד–תמ"ח, ובה מנוחתו כבוד.

זכה רבינו להיות כמעין המתגבר, ותנובת תורתו נדפסה בחיבוריו הרבים. הרב חיד"א ז"ל היה נותן בשמו סימנים. כי ראשי תיבות ספרי הרב הוא ראשי תיבות שמו הטוב ומשפחתו זלה"ה בדרך זה. שלמה, ר"ת שמע שלמה, לחם סתרים, מעולפת ספירים, המון רבה. אלגאזי, ר"ת אהבת עולם, תאוה לעינים, גופי הלכות, אפריון שלמה, זהב שיבה, יבין שמועה. זלה"ה, ר"ת זקנת שלמה, קילורין לעינים, הליכות אלי, הגהות בשפתי ישנים" (שה"ג בערכו. וראה עוד רי"ש שפיגל לתולדות הרב שלמה אלגאזי והדפסת ספריו). "ושמענו מזקני שער נוראות על הרב ז"ל, ובשמים ממעל לחש"ב, לפי שלמד תורה לשמה ולא נהנה בכבוד תורה" (שם ספרים מערכת הז' אות לה).

כמה וכמה מחיבוריו ייחדם רבינו לכללי הש"ס, העמוקים מני ים, בהם הורה דרך וסלל נתיבה במקצוע רב פארות זה, וממנו יתד וממנו פינה להבאים אחריו, להאיר להם במרחבי הש"ס והראשונים. ראש להם חיבורו "יבין שמועה", והוא סובב הולך על סדר החיבור "הליכות עולם" לרבי ישועה ב"ר יוסף הלוי מארץ תלמיסאן. רבינו הלך בעקבות מרן רבי יוסף קארו ז"ל, אשר אף הוא תלה כלי זיינו על ספר כללים זה. ספר זה נדפס לראשונה בונציה שצ"ט. בשנת תכ"ג הדפיס רבינו בעיר אומיר את הספר "הליכות אלי", ובשנת תל"ה הניף ידו עוד להדפיס בעירו ספר כללים בשם "גופי הלכות". ביני לבני הדפיס בונציה בשנת תכ"ד את הספר "לחם סתרים", שיטה למסכת עבודה זרה דף על דף, ובסופו צירף כמה תשובות, בהם תשובה שערך לרבינו החבי"ב ז"ל בעל כנסת הגדולה, וכן קצת כללים מחודשים.

כללים אלו, אף שמועטי כמות המה, התבדרו ביני עמודי, היו למראה עיני גאוני הדורות ממזרח ומערב, ובהם שעשועים. ביניהם; רבי מלאכי הכהן ז"ל (יד מלאכי כללי התלמוד כלל תקפט), הרב חיד"א ז"ל (יעיר און מערכת הז' אות יג), והגרעק"א ז"ל (חידושי לשו"ע או"ח סי' תקכז סעיף כב).

לפנינו הם נדפסים כשהם מתוקנים מטעויות שדבקו בהם כבר בדפוס, ומעוטרים במראי מקומות והערות כדת של תורה, תוך ציון לדברי תורתו העשירים במקום אחר. תודת המערכת להרב דוד אברהם שליט"א ראש ישיבת 'בנין אבי' על עריכת ומסירת הדברים לזיכוי הרבים.

א. כלל גדול לענין פסק מצאתי בלחם חמודות דף סט ד"ה ופלוגתא היא¹. הקשה הוא ז"ל דאמאי כתב הרא"ש ז"ל דמשום דפלוגתא היא דפ"ק דהוריות², אין צריך לברך. ונהי דהוי פלוגתא, מכל מקום בעלי הפלוגתא הם ר' מאיר ור' יהודה, וידוע³ דהלכה כר' יהודה.

וכתב על זה שמצא כתוב למוהר"י קולון ז"ל⁴, דכל הני כלל דפיסקי הלכות ר' פלוני ור'

1. דברי חמודות ברכות פ"ט אות ו. 2. ה, א. 3. עירובין מו, ב. 4. שו"ת מהרי"ק שורש קסה. ובדברי חמודות: וכמדומני דבתשובות מהר"י קולון כתב וכו'. וכ"כ עוד בשמו בחיבורו תוס' יו"ט (כלים פ"ג מ"ב). ושם: שראיתי למהר"ק בתשובה שורש [קפה] [קסה] שכתב דהנהו כללות דהלכה כמר לגבי מר לא אמרו על הדינים הבלתי

פלוני הלכה כפלוני, לא נאמרו אלא לגבי דיני דשייכי האידנא, ולא בדיני דטהרות וקדשים.

והוא ז"ל חילק מדעתו, והוסיף על דברי מוהר"י קולון ז"ל, דאף דכל הכללות של פיסקי הלכות לא נאמרו אלא בדינים דשייכי האידנא, היינו דוקא בכגון כללות דר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה וכיוצא, אבל גבי כלל דיחיד ורבים הלכה כרבים, אף במאי דלא שייך האידנא הויא⁵.

ולעניות דעתי יש לסמוך על זה, מהא דכתבו התוספות בכמה דוכתי⁶, דהא דלא פסקינן ככתב קול דרבי אליעזר הגדול⁷, משום דחולק עם הכלל דהלכה כרבים, משום שסותר מה שכתוב⁸ אחרי רבים להטות. והתם מיירי לענין תנור עכנאי, שהוא טהרות.

ויש לדחות זה, ממה שכתבו התוספות נדה דף יב' סוף ד"ה דמתניתין, וזה לשונם: אין להקשות דמה צריך לפסוק כרכי חנינא, וכי הלכתא למשיחא, דבארץ ישראל הו' עסוקים בטהרות, כדאמרן לעיל¹⁰ חבריא מדכן בגלילא. וכפי דברי התוספות אלו נראה כלל אחד, והוא דאף יהיה כדברי מוהר"י קולון ז"ל, דלא נאמרו כללי פיסקי הלכות אלא למידי דשייך בזמן הזה עבדינן פלגא, דאינו כמו שכתב ולא בקדשים וטהרות¹¹, אלא דווקא לא בקדשים, אבל בטהרות נאמרו כללי פיסקי הלכות, דמידי דשייך הוי, כדכתבו התוספות סוף פרק קמא דנדה שהבאתי, חבריא מדכן בגלילא.

עוד יש לי ראייה לזה דבפרק ד' מיתות¹² ובזבחים¹³ פריך אלא מעתה שחיטת קדשים לא ליתני, הלכתא למשיחא¹⁴. ואי איתא דטהרות נמי לא שייכי לזמן הזה והו' הלכתא למשיחא, הו' ליה

נוהגים בדורנו. [וראה ברש"ש (כריתות ז, א) בשמם]. וכ"כ עוד להלן שם פ"ח מ"י ואהלות פ"ח מ"ט בשמו. וכ"כ הכנה"ג (כללי הגמ' אות צט) ובשו"ת חוות יאיר (סי' צד) והנוכ"י (מהדו"ת אהע"ז סי' קמח) בשמו. וכ"כ הרבה מהאחרונים בשם המהר"ק, ומהם המהר"ם בן חביב ז"ל (גט פשוט עזרת נשים שמות גיטין בשם אבישלום) ובס' מחנה ראובן (יומא יב) ובשו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' יד) ובשו"ת בית אפרים (יור"ד סי' ג) ואבי הגאון בעל השואל ומשיב (בספרו בית אל פ"ב מהל' בית הבחירה הל' ה, פ"ג מהל' עבדים הל' יד) והג"ר אברהם תאומים ז"ל (חסד לאברהם הל' עבודת יוה"כ פ"ד ופ"ה מהל' ק"פ הל' ג, שם פ"ו הל' ד) ובמשנה למלך אחרון (פ"ז מהל' ע"ז הל' י) ובס' בני יששכר (ניסן מאמר ד דרוש ח) והג"ר צדוק הכהן ז"ל מלובלין (אור זרוע לצדיק ח"י על הרי"ף הל' שבת פכ"ב). וראה עוד בשד"ח ח"ב עמ' 53 בשם האחרונים בזה, ומש"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' קד) לפ"ד המהר"ק. והיד מלאכי (כללי התלמוד כלל רלד) כתב כן גם בשם הר"ש והרשב"ץ (ח"ג סי' לז). אם כי כמה מהאחרונים גמגמו על האי כללא דמהר"ק, ע"ש. ושם כתב להוכיח גם דהרמב"ם ורש"י ותוס' ס"ל דלא כהמהר"ק, וכללי הש"ס קיימי אף בקדשים וטהרות. וכן הוכיח הרב חיד"א ז"ל (שער יוסף ריש הוריות, יעיר אוון מערכת הז' אות יג, פתח עינים יומא יג, א, השג יד אות מא. ושם העיר ע"ד רבינו כהנ"ל). וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ב סי' קח) דכל פסקי הרמב"ם בנויים על כללי הלכות הש"ס. 5. והמג"א (סי' ריח סק"ג) הקשה ע"ד הלחם חמודות בשם המהר"ק, דהתוס' (זבחים ו, א ד"ה אחדן) נקטו גבי דין תמורה דר"מ ור"י הלכה כר"י. ואף דתמורה אין נוהג בזה"ז. וכן הקשה בשו"ת חווי"י (שם). 6. ברכות נב, א ד"ה ור"י, עירובין ו, ב ד"ה כאן, פסחים קיד, א ד"ה דאמר, יבמות יד, א ד"ה ר"י, ב"מ נט, ב ד"ה לא, חולין מב. א ד"ה ור"י. 7. ב"מ נט, א. 8. שמות כג, ב. 9. ע"ב. ודברי התוס' הללו הוכחו בדברי רבינו בס' הליכות אלי כלל רפד. 10. שם ו, ב. 11. לשון המהר"ק שם: שהרי לא נקבעו ההלכות אלא על מה שהוצרכו לקבוע, כגון על דינים שהיו נוהגים בזמן חכמי התלמוד, אבל על דיני "נגעים וכיוצא בהם" דלא היו נוהגים מאז, לא קבעו בהם הלכה ולא דיברו בהם כלל וכו'. 12. סנהדרין נא, ב. 13. מה, א. 14. וראה בס' בני יששכר (שם) דעשה סמוכות לדברי המהר"ק מדקא פרכינן בגמ' "בכל פעם" הלכתא למשיחא, משמע שלא היו קובעין להלכה רק בדברים הנוהגים בזה"ז. [וראה בהגה"ה שם שדחה זה]. ודו"ק לשון רבינו (ס' הליכות אלי שם) הלכתא למשיחא, פריך בגמ' "בכמה דוכתי" אצל קדשים. [ונקט כן אף דמצינו זה בש"ס רק בב' דוכתי, בסנהדרין וזבחים, וכמש"כ רבינו לפנינו. וראה מש"כ רבינו עוד בספרו שמע שלמה (ר"פ צו דף מו, ב) לבאר מה שכתבו התוס' (סנהדרין שם) דרב יוסף (שם) תופס זה לקושיא, דאין צריך לידע פסק ההלכה רק לדינים הנוגעים בזמן הזה, ולא במידי דהלכתא למשיחא. אבל הגמ' אינו תופס זה לקושיא, אלא סובר דלעולם יש לנו לטרוח לידע פסק

♦ מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ו

למפרך אלא מעתה שחיתת קדשים וטהרות לא ליתנו¹⁵.

גם במה שכתב עוד הלחם חמודות כלל אחר בזה, וזה לשונו: אי נמי כי נפקא מינה מההיא דהוריות דין אחר בזה הזמן, מכל מקום כי איתשיל בי מדרשא לענין קרבן איתשיל, ואפילו מאי דשייך לזמן הזה קרינן לא שייך, (אינו) [איני¹⁶] מודה לו בזה, דמנין לו. ואדרבה מדברי התוספות ד' מיתות דף נא (ע"ב) משמע איפכא, ד"ה הלכתא למשיחא כתבו דלא אמרינן הכי אלא היכא דלא נפקא מינה מידי לזמן הזה, אבל היכא דנפקא לזמן הזה, אפילו מאי דאיתשיל מעיקרא לזמן הבית, לא קרינן הלכתא למשיחא, מקדושין דף עב (ע"ב), ומפרק קמא דיומא דף יג (ע"א). ובזבחים דף מד¹⁷ הוסיפו ראיות אחרות לזה¹⁸ וברור.

הכלל העולה לדעת מוהר"י קולון ז"ל, דדווקא גבי קדשים אמרינן דלא נאמרו הפיסקי הלכות, אבל לא בטהרות. ואפילו בקדשים, דווקא היכא דלא נפקא מינה מידי לזמן הזה, אבל היכא דנפקא מינה לזמן הזה, אפילו מאי דאיתשיל לזמן שעבר, קרינן ליה שייך, כי היכי דכתבו התוספות, דמשום דנפקא מינה מההוא מילתא מידי דשייך לזמן הזה. הלכך אפילו מאי דהוי לזמן המשיח, לא הוי הלכתא למשיחא.

ב. כתב מעדני מלך ברכות סי' לה¹⁹, דר' ירמיה לא הוה בזמן ר' זירא, אלא קודם. והביא ראיה מהירושלמי²⁰, דקאמר ר' ירמיה בשם ר' זירא, דמדקאמר 'בשם', משמע שלא היה בזמנו.

ונראה לי דאין זה ראיה כלל²¹, דאפשר היה בזמנו²² ואמר 'בשם' שלא שמעה מפיו, דהא אמר ר' זירא בכמה דוכתי²³ אמר ר' זירא אמר רב, ואשכחן בסנהדרין דף ל²⁴ אמר ר' זירא משמיה דרב בקרקעות. וכן בפרק קמא דעירובין²⁵ משום ר' ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני ר' עקיבא, (ומכח)

ההלכה נמי, ואף במידי דהוה הלכתא למשיחא. ¹⁵. והתוס' (סנהדרין וזבחים שם) הקשו גבי הא דפסקו (קדושין עב, ב) עתידים ממזרים להטהר, ואף דהוא הלכתא למשיחא. וזהו אף בדבר שאינו מדיני קדשים וטהרות. ¹⁶. כצ"ל. ¹⁷. צ"ל: מה, א ד"ה הלכתא. ¹⁸. מהא דבפסחים סט, ב פסקו הלכה כר"ע דכל מלאכה דאפשר לעשותה מע"ש אינה דוחה את השבת לענין ק"פ. ¹⁹. מעדני יו"ט ברכות פ"ו אות ב. [וראה במה שכתב (לעיל שם פ"ו אות ו) דאע"פ שר' ירמיה בעא מיניה מר' זירא, לא תלמידו היה אלא תלמיד חבר הוה]. וכלל זה כתבו רבינו גם בספרו גופי הלכות (כלל תקד). וכ"כ היר מלאכי (כללי התלמוד כלל תקפט) והרב חיד"א ז"ל (יעיר אוזן מערכת ה' אות יד, ברכ"י או"ח סי' פו, השג יד אות פד) בשם רבינו. ובס' משפטים צדיקים (ח"ב קוני' ינוקא דבי רב דף ו ע"ד) האריך בזה, ע"ש. ²⁰. ברכות פ"ג הל' ה. ועוד מצינו בירו' (ברכות פ"ד הל' ג ורפ"ז): רב וזעירא בשם רב ירמיה. ²¹. תיבה זו ליתא בס' גופי הלכות. וכן דחה היר מלאכי (שם, וכלל עו) ²². והתוס' (גיטין יא, ב ד"ה יתיב) כתבו דר' ירמיה חבירו של ר' זירא וקטן ממנו היה. והרא"ש (בתוספותיו שם) כתב דר' ירמיה תלמיד חבר דר' זירא הוה. וכ"כ היר מלאכי (שם) לדחות דברי המעדני יו"ט גם עפ"ד התוס' שם. ותמה על רבינו דאשתמיט מיניה דברי התוס'. ובס' יוחסין (סדר האמוראים ערך רב הונא) כתב דר' ירמיה היה חבר לר' זירא. ובשור"ת הלק"ט (ח"ב סי' קסה) נקט דתלמיד ר' זירא הוה. ובברכות (ל, ב): ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא, חזייה דהוה קא בדח טובא. אמר ליה בכל עצב יהיה מותר כתיב וכו'. וגירסת הרי"ף (שם דף כא, א בדפי הרי"ף): א"ל לא סבר לה "מר" בכל עצב וגו'. וכן גירסת הרא"ש (שם פ"ה סי' א). ומינה דקדק המהר"ל (ס' נצח ישראל פכ"ג) דר' ירמיה לאו תלמידו דר' זירא הוה, שהרי קראו "מר". [ובס' יד מלאכי (כללי התלמוד כלל רלה) כתב בשם התוס' (חולין קל, ב ד"ה אמר) דלרבו הוא דיאות לדבר עמו בלשון כבוד: והא "מר" הוא דאמר. וראה עוד להלן שם (כלל תרא) דיותר כבוד היה נוהג ר' יוחנן לריש לקיש, ממה שהיה נוהג ריש לקיש לר' יוחנן, דמצינו (יומא ג, ב) דר"ל קאמר לר' יוחנן בלשון "את", ואהא קא מהדרי ליה בלשון "מר". וריש לקיש לאו תלמידיה דר' יוחנן הוה]. ²³. ומהם שבת כא, ב וקכה, א וקל, ב ועוד. ²⁴. ע"ב. והאו"ז (ח"ד סנהדרין סי' סד) כתב דלא גרסינן בגמ' שם: ר' זירא משמיה ד"רבא", אלא משמיה ד"רב". דהא ר' זירא תלמיד דרב הוה, ורבא תלמיד תלמידו. וראה בזה עוד בדק"ס שם ד"ג משמיה ד"רבה". ²⁵. יב, א

מוריה, שנה שלושים ואדבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ז *

[ומוכח²⁶] שהוא ר' מאיר ששימש שניהם. ועוד דלדעת הרמב"ם ז"ל²⁷, דרב אשי קיבל מרבא, ואשכחן בחולין²⁸ אמר רב אשי משמיה דרבא.

ג. פעמים דיחיד ורבים הלכה כיחיד²⁹, היכא דהיחיד מרי דגמרא טפי מהרבים³⁰.

ומריה דגמרא³¹, בעי למימר שמוזכר יותר פעמים במשנה או ברייתא או בגמרא יותר מהרבים³². (כל כך) [כן כתב³³] הכסף משנה בכמה דוכתי³⁴ לענין פסק הלכה. ובפרק ג³⁵ מהל' אבל יישב בזה לדעת הרי"ף ז"ל³⁶, דפסק כר' אליעזר בן יעקב (והכי הודה) [וכר' יהודה³⁷], אף על גב דר' יהושע בן אלישע וארבע זקנים דהוו רבים פליגי עלייהו³⁸, משום דר' אליעזר בן יעקב ורבי יהודה הוו מרי דגמרא מוזכרים יותר מהני.

ד. כלל ברייתא דלא מתנייא בי ר' חייא ור' אושעיא, אמרינן משבשתא היא³⁹. פירוש הדבר כתב רש"י ז"ל סוף חולין דף קמא (ע"ב⁴⁰), דר' חייא ור' אושעיא סידרו ברייתות, ודקדקו בדברי כל חכם לומר כמו שאמר, לא להוסיף ולא לגרוע, אבל תנאים הרבה יש שמוסיפין על משנתם בדדמי להו, כי הכא דשמעו לר' יהודה הנוטל אם על הבנים לוקה, וסברו דטעמיה דסבר לאו הניתק לעשה לוקין, ולפיכך הוסיפו הם מדעתם לשנות ברייתא, לומר גנב וגולן ישנן בכלל ארבעים, דברי ר' יהודה, אף שלא שמעו מפיו בזה כלל.

וצריך עיון שם טובא בדברי רש"י ז"ל⁴¹. חדא, דאם כן אלו התנאים בדין הזה לא שמעו כלום מפי ר' יהודה בגנב וגולן, אלא הוסיפו מדעתם בדדמו להו, אם כן היכי קאמר בגמרא התם דילמא אינם בכלל ארבעים תניא, ולא הוי ליה למימר אלא דילמא לא תניא כלל. ותו דרש"י ז"ל סתר

26. כצ"ל. [וכ"ה בגופי הלכות]. 27. הקדמה לס' משנה תורה 28. יו. ב. ושם: א"ל רב הונא בריה דרב נחמיה לרב אשי אמרת לן משמיה דרבא. [ובקדושין ו, א: א"ל רב הונא מר בריה דר' נחמיה לרב אשי הכי אמרינן משמיה דרבא כוותין]. 29. כ"כ רבינו גם בספרו גופי הלכות כלל קנח. 30. וראה מש"כ רבינו בספרו גופי הלכות (כלל קצו) לענין אי אזלינן בתר מארי דגמרא אף נגד הכלל דהלכתא כבתראי. 31. כן כינהו הרב חיד"א ז"ל (ברכ"י או"ח סו"ס פו) לרבינו: "מריה דתלמודא". 32. כ"כ בס' גט פשוט (כללים סי ב) דמאריה דגמ' היינו שמוזכר יותר פעמים במשנה או בברייתא או בגמ' יותר מהרבים. [ושם כתב לפי"ז דכל פוסק שזכה שנתפשט ספריו או דבריו או הוראותיו בכמה מקומות חשיב גדול מפורסם, משום דמימיו אנו שותים, והרי הוא מכלל הפוסקים אבות העולם. אמנם הפוסק שלא נתפשט ספרו או הוראותיו ולא הוזכרו דבריו בספרי הפוסקים תדיר אלא במקצת מקומות הוזכרו דבריו, לא חשיב גדול מפורסם]. וכיו"ב מצינו להג"ר יהושע בנבנישתי ז"ל (שדה יהושע ספ"ק דערלה): ר' יוסי בר בון יותר מפורסם בתלמוד ירושלמי מר' זעירא, וכמעט רוב הירושלמי הוא על שמו, ולכן פסק הרמב"ם כמותו. 33. נראה שכצ"ל. ובס' גופי הלכות הלשון: "כ"כ" הרב בעל כס"מ וכו'. ונראה שהמדפיסים פתרו הר"ת בטעות. 34. פ"ח מהל' תמידין ומוספין הל' טו. ושם כתב דפסק הרמב"ם כר"ע דהוא מאריה דגמ' טפי מר"ש ור"ש בן גנס. [וע"ע בכס"מ פ"ו מהל' גניבה הל' ג דכתב דכיון דאמימר ורב אשי עבוד עובדא הלכתא כוותייהו דרבים נינהו, ועוד דרב אשי מריה דגמ' הוא וכוותיה נקטינן. ובדוכתי טובא נקיט הכס"מ דהלכתא כמריה דתלמודא. ומהם בפ"ה מהל' דעות הל' ו, רפ"ז מהל' ת"ת, פ"א מהל' גרושין הל' יט ועוד. ובפ"ב מהל' ת"ת (הל' ה) כתב דהיכא דרבא קאמר דבריו בלא ראיא, ורב דימי בר פלוגתיה מייתי ראיא, וכיון דרבא הוא מאריה דתלמודא טפי מרב דימי, הו"ל שקולים. ובספ"ח מהל' עבודת יוה"כ כתב דהלכה כר' יוסי דנימוקו עמו, ועוד דהוא מאריה דגמ' טפי מאידך תנא דפליג עליה. ומצינו עוד להכס"מ דאף בפלוגתא דרבים עם רבים נקט להאי כללא. ראה בפ"א מהל' איסורי מזבח הל' יא דהלכה כשמואל ורבא נגד רב פדא ורב פפא, משום דשמואל ורבא הוו מארי דגמ' טפי מינייהו]. 35. צ"ל: פ"ב מהל' אבל הל' יד. [ומהנראה דהעתיק רבינו מהכתוב לפניו כאן אל ספרו גופי הלכות, שאף שם נפלה ט"ס זו. וראה בכרתי ופלתי (סי' סד סק"ו) דאי אפשר שתהיה אותה טעות סופר בב' ספרים. ובשו"ת שאול שאל (יור"ד סי' מה) כתב שבהעתקה מספר אל ספר אפשר שאף הטעות הועתקה. ובשו"ת יוסף אומץ (סי' ג) כתב דמצינו שאותה ט"ס תיפול בכמה ספרים. וראה בזה עוד בהערות לס' הכלבו סי' קד הערה 53]. 36. הל' טומאה דף א, ב בדפי הרי"ף 37. כצ"ל. [וכ"ה בגופי הלכות]. 38. גזיר מג, ב. 39. חולין קמא, ב. 40. ד"ה ר' חייא 41. וראה בס' פרחי כהונה (שם)

♦ מוריה, שנה שלוש וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ו

עצמו, דמלשון זה משמע דאותם התנאים לא שמעו כולם מפי ר' יהודה כדין גנב וגולן, וכד"ה דילמא כתב וזה לשונו: והתנאים טעו בגירסתם אחר זמן. משמע ששמעו. ובשיטה הארכת⁴².

ז. כל מקום שאומר ולא עוד אלא כך וכך, מקשה הגמרא מאי ולא עוד, ומשני דהכי קאמר, וכי תימא במה שאמרתי כך וכך דחייה, לזה אמר ולא עוד. עיין פרק קמא דברכות⁴³.

ו. בתר דבעיא הדר פשטא. מצינו חדש יומא דף מא⁴⁴ דהבעין מספקא ליה, וקאמר הדר פשטה, שהדבר ספק.

ותמהו התוספות⁴⁵ לא ידענא מאי פשטה, שהוא ספק, מעיקרא נמי כי היה מיבעיא ליה, ספק הוה. ופירשו דקרי ליה הדר פשטה, משום דהבעין הוה סבר דיוכל שום אדם לפשוט בשום צד, והפשטן אמר לו דספק הוא ואין אדם יכול לעמוד עליו.

ז. ותיפוק לי. מצינו מחודש⁴⁶, כמו ותיפשוט בעייתך. יומא דף כא (ע"א) פריך ותיפוק לי דאשר לו אמר רחמנא. ופירש רש"י ז"ל⁴⁷, ותיפוק לי בעיא דרבי אלעזר דלעיל.

ח. שתי תקנות הוו, מתרין לפעמים. וכתבו התוספות יומא דף כב⁴⁸ דלאו דווקא ב' תקנות בתרי זימני, אלא אפשר בחד זימנא, וקרי ליה ב' תקנות, כיון דהם מטעם תרי חששות. וצריך עיון הלכה בכתובות⁴⁹, גבי אלמנת כהנים כתובתה ק"ק.

ט. ספק ברכות להקל. ראיתי לבאר ז"ה, לפי שראיתי בספר תמים דעים הגהות הרי"ף ז"ל פרק שני דביצה⁵⁰ (בעינין) [בעינין] מתנה אדם על עירובו ביום טוב ראשון, ואומר אם היום קודש,

[מקור]

שעמד בזה. ⁴². וחבל על דאבדין. [ורבינו מלבד ספריו אשר ראו אור, הוסיף בקודש להניף ידו, וכלשונו (ס) הליכות אלי סוף כלל כ: ובשיטה שחיברתי למסכת ביצה הארכתי. וכן כתב בחידושי עמ"ס כתובות (ב סע"א): ובסוגיא זו הארכתי הרבה, ולא כתבתי בזה רק ריש מילין זעיר שם זעיר שם, יען כי אפס כסף]. ⁴³. יא, א. וראה בריש הספר ולא עוד אלא להג"ר אליהו הכהן האיתמרי ז"ל בעל ס' שבט מוסר ומעיל צדקה, וענינו לפרש כל "ולא עוד אלא" שבש"ס ומדרשים: דע שטבע הלשון באומרו "ולא עוד אלא" מחייב שלא היה ראוי להיות כן משום איזה סיבה, ועם כל זאת הוכרח לאומרו, ואם כן צריך לבקש בכל "ולא עוד אלא" הסיבה המונעת והחייב המחייבו לאומרו. ⁴⁴. צ"ל: מז, ב. ⁴⁵. שם ד"ה הדר. [וראה בס' דרך שיחה (עמ' שנב) שביאר עפ"ד התוס' לשון הש"ס (ע"ז לט, א): אתא לקמיה דרב יוסף לא הוה בידיה וכו', בדידי הוה עובדא וכו' ואתאי לקמיה דר' מתנא לא הוה בידיה, אתאי לקמיה דר' יוהרה מהגרונא אמר לי וכו'. והיינו דע"י שאלתו לחכם נתחזק ספיקו בידו, כי אכן ראוי הוא לבא לבית הספק כהאי דינא, ואף שלא השיבו החכם. ומצינו דוגמתו עוד בברכות יא, ב ועירובין פ, א ומו"ק כו, א]. ובגוף תירוצי התוס', ראה בקונטרסי שיעורים (קדושין שיעור יד אות ד עמ' צא) דכתבו כן רק לחומר הקושיא. והתו"י (שם) הניחו זה בקושיא. וע"ש בריטב"א מש"כ לתרץ זה, ובס' שערי טוהר (ת"ג דף מז ע"ב) במה שביאר הנפק"מ בין התירוצים. וראה עוד ביד מלאכי (כללי התלמוד כלל קטו) בשם השיטמ"ק דאנן לא מתרצינן בתר דבעיא וכו', דכל כי הא לא שביק תלמודא לאקשווי ולברורי. ⁴⁶. זה לשון רבינו בס' הליכות אלי (כלל שצב): "ותיפוק ליה", הדרך הוה בכל מקום שמקשה לאמורא דהדין שאמר הוה מחד טעמא, תיפוק ליה מהאי טעמא אחריתי דפריך, אבל הדין דין אמת. ומצינו מתודש דפריך "ותיפוק לי" מהאי טעמא, ולא יהיה הדין כסברתך. וע"ש שהאריך בזה. ⁴⁷. ד"ה ותיפוק. ⁴⁸. ע"א ד"ה שתי. ורבינו הרחיב בהאי כללא בספרו גופי הלכות (כלל צט). ושם כתב בשם התוס' הביאור בזה, דהא דקאמר ב' תקנות הוו, היינו דאע"ג דלא חזו, הם סברו מתחילה שיבא הדבר לידי כך. ⁴⁹. יב, א. ושם: שתי תקנות הוו, [לאלמנה בת כהן --רש"י], מעיקרא תיקנו לבתולה ארבע מאות זוז ולאלמנה מנה, כיון דחזו דמזלזלי בהו תקינו ליה מאתן, כיון דחזו דקא פרשין מינייהו וכו' אהדרינהו למילתייהו. וע"ש בתוס' (ד"ה שתי) מש"כ לבאר דליכא למימר דחדא תקנה הואי. וע"ש במהרש"א בביאור דברי התוס', ובמש"כ רבינו (ס' גופי הלכות שם) באורך בזה. ⁵⁰. דף ט, ב בדפי הרי"ף. וכ"כ הכנה"ג (אור"ח סי' תקצו הגה"ט) בשמו. והמג"א (שם סקכ"ה) והא"ר (שם אות לד) כתבו ד"ז בשם "ש"ג". והרב חיד"א ז"ל (מחזיק ברכה שם אות י) והמחצה"ש (שם) והגאון מלובלין ז"ל (שו"ת תורת

• מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז—ט (תג—תה), שבט תשע"ז

אין בעירובי כלום, שאינו צריך, שלמחר הוא חול. ואם היום חול, בדין עירובא יהא שרי לן.
 וכתב הרב הנזכר, ולענין ברכה אף על גב דהוא ספק, נראה דמברכין. דאין ספק זה כשאר
 ספיקות. ולא ביאר כונת דבריו, מאיזה טעם אינו כשאר ספיקות.
 ואין לפרש דכונתו משום דשאני הכא דמעיקרא העירוב על הספק נתקן, דאם זו כונתו, מהו
 זה שכתב: ועוד ביום רביעי וכו', היינו הך.

ומה שכתב הרב שם הכרע אחד וזה לשונו: ועוד דאף בערב יום טוב כשאנו מברכין על הספק
 אנו מברכין⁵¹, אינה ראייה של כלום מתרי טעמי.
 חדא, דהתם בערב יום טוב, הוי קודם שנולד הספק, להכי מצינן לברוכי. אכן כשמברך ביום
 טוב ראשון, כבר נולד הספק, ואין מברכין על הספק.

ועוד דכי מעיינת ריש פרק יו"ט שחל⁵², קאמר מאי טעמא דעירוב משום כבוד יום טוב,
 שיאמרו יו"ט אינו מכין לשבת, קל וחומר לחול. ואידך אמר כדי שיברור מנה יפה לעצמו לשבת
 ומנה יפה לחול. איכא למימר, דאף על גב דהוא ספק, תיקנו ברכה, כי היכי דלא ליזלזלו ביו"ט,
 שיאמרו אף ביו"ט שני אינו יכול לערב, ומפני זה תיקנו ערוב בערב יום טוב, או משום ברירת
 מנה יפה. אבל כשמערב ביו"ט שאומר בפירוש בפה, 'אם היום חול ולמחר קודש', היאך יברך,
 דמשמע תרתי דסתרי⁵³, שעל ידי ברכתו, שם אותו חול תחילה, ואחר כך אומר 'ואם היום קודש'.
 ודמי לשמיני ספק שביעי בסוכה, דברוכי לא ברכינן⁵⁴. וכתב הרא"ש⁵⁵ יש לומר דהווי תרתי דסתרי.

חסד או"ח ר"ס כו) העירו לנכון כי מקור ד"ז אינו בשלטי גבורים, אלא בהגהות דרך תמים על הרי"ף הגדפס
 בס' תומת ישרים. [ולפי שהמג"א ראה שהעתיקו כן בשם הגהות הרי"ף סבר שהוא השלטי גבורים שנקרא כן,
 ובאמת שהוא הדרך תמים - שו"ת עמודי אש קנ' מעון הברכות סי' ב אות כ דף יד ע"א. וראה בס' יד אהרן
 (או"ח סי' לב) דהמג"א היה מעתיק חידושי האחרונים מספר הרב כנסת הגדולה בלי ראות שורש דברי האחרונים
 בספרתם. וכ"כ בשמו היד מלאכי (כללי שאר המחברים והמפרשים אות מב) והרב חיד"א ז"ל (מחזיק ברכה או"ח
 סי' מו אות ה ד"ה אמנם) והשד"ח ח"ו עמ' 105]. וכ"כ הגרעק"א ז"ל (חי' לשו"ע שם) בשם רבינו. [ומש"כ
 הערוך השולחן (שם סעיף לו) כן בשם: "הגר"א" בשם האלגזי, הוא ט"ס, וצ"ל: "הרעק"א"].⁵¹ סברא זו
 הזכירה היעב"ץ ז"ל בסידורו: ונ"ל דלא בעי ברוכי, דספק דדבריהם הוי, ואף בערב יו"ט כהאי גוונא צ"ע. וכתב
 ע"ז המהר"י עייאש ז"ל (מטה יהודה שם) דהעיקר כדעת הסוברים לברך, ודלא כהיעב"ץ שכתב דלא לברך, דא"כ
 גם בערב יו"ט אינו מברך, דשמא יום שני חול, והוי ברכה לבטלה אלא כיון דהוא תקנתא דרבנן ומתחילה נתקן
 על הספק, א"כ הו"ל כמו יו"ט שני מברכין על הספק, ואין זה בכלל ספק דדבריהם דקיי"ל דלא בעי ברכה,
 דתקנתא דרבנן שאני, וזה פשוט. והרב חיד"א ז"ל (מחבר"ר סי' תקנז) דחה דברי המהר"י עייאש, דלא דמי כלל
 לערב יו"ט, דהכא הוא אומר בפיו 'אם היום קודש איני צריך לערב', א"כ הוא אומר בפירוש הספק דלמחר חול.
 ולזה דין הוא שלא יברך כשמערב על תנאי. אמנם דברי היעב"ץ קשים, דמדמי ליה לספק דדבריהם דאמרינן דלא
 בעי ברוכי. ושוב הוקשה לו הדין דערב יו"ט, ובהא שפיר כתב המהר"י עייאש. הן אמת דלשון היעב"ץ בסידורו:
 בעבר יו"ט כי האי גוונא, אינו מובן, ויש לצדד בדבריו.⁵² ביצה טו, ב. [וראה בשו"ת בנין אב ח"ב סי' כד
 בביאור הנפק"מ בין ב' טעמי הש"ס].⁵³ כ"כ הג"ר שמואל גאון ז"ל (שו"ת משפטים ישרים ח"ב סי' לב)
 דאף דמצינו דמברכין על הספק, וכגון בשני ימים טובים של גלויות שמברכין זמן בליל ב', מ"מ גבי עירוב
 תבשילין הנכון שלא לברך ביום א' דיו"ט, דשאני התם דמברכין זמן על הספק, ואין עושים שום זכר להוכיח
 שאין יכול לברך, ומשו"ה מברכין זמן, אבל בנ"ד דאנו מוציאים מפינו דברים שאין אנו יכולים לברך עליהם,
 שהרי אנו אומרים 'אם היום קודש ולמחר הוא חול ואין אנו צריכים לעשות עירוב', א"כ איך על אלו דברים
 נאמר ברכה. [וכעת אין הספר הנד' מצוי אצלי - ברכ"י סי' תקנז אות י. וספר זה לא נמצא אצלנו לידע טעמו
 בזה - שו"ת תורת חסד שם].⁵⁴ סוכה מו, ב. וכ"כ בשו"ת משפטים ישרים (שם): וקצת דומה נדון דידן ליום
 טוב של שמיני חג עצרת, שאנו יושבין בסוכה, ואין אנו מברכין לישב בסוכה, משום שאנו מברכים זמן בשביל
 חג של שמיני עצרת, ואין ראוי לומר שני דברים סותרים זה לזה, א"כ הכי נמי בנ"ד כיון שאנו עושין העירוב
 על תנאי ואנו אומרים 'אם היום קודש למחר הוא חול ואין אנו צריכים לעשות עירוב', א"כ איך על אלו דברים
 הוי ראוי לומר ברכה.⁵⁵ סוכה פ"ד סי' ה

♦ מוריה, שנה שלושים וארבע, גליון ז-ט (תג-תה), שבט תשע"ז